

Проф. Уладзімер Пічэта.

Правадзейны Член Інстытуту Беларускае Культуры.

Друк на Беларусі ў XVI і XVII стагоддзях.

I.

Першыя друкарні ў славян.

Веніяльная вынаходка Гутэнбэрга досыць шпарка пашырылася па ўсёй Эўропе. Сьледам за Майнцам (у 1450 г.), адчыняюцца друкарні ў Італіі (1464), Вэнэцыі (1469), Міляне (1469), Аўгсбургу (1470), Нюрэнбэргу (1470), Парыжы (1470), Сіцыліі (1472), Голяндыі (1473), Вэнгрыі (1473), Гішпаніі (1473), Флёрээнцыі (1479), Лёндоне (1481), Лейпцыгу (1481), Даніі (1482), Португаліі (1484), Вене (1492), Тубінгене (1497). Гэткім чынам, к канцу XV стагоддзя англа-саксонскі, романскі і нямецкі сьветы ўжо ведалі друкаваную кнігу ¹⁾).

Славянскі сьвет таксама не адставаў ад гэтага агульна-эўропейскага культурнага руху. Ужо ў Пільзэне ў 1468 годзе была надрукавана ў невядомай друкарні Траянская гісторыя. У 1475 годзе там-жа была надрукавана першая славянская друкаваная кніга, новы тэстамэнт, але толькі ня кірыліцай, а готычным шрыфтам ²⁾). Другім месцам, дзе пачаў разьвівацца кнігадрук, была Прага. Пачынаючы ад 1478 году, сталі выходзіць кнігі ў Празе, надрукаваныя ў невядомай нам друкарні. Імёны першых чэскіх друкароў не захаваліся. Першая сталая друкарня ў Празе была заснавана ў 1487 годзе праскім мешчанінам Сэвэрынам Крамаржам, разам з таварышамі. У гэтай друкарні быў надрукаваны першы чэскі „Псалтыр“, а потым у наступным годзе вышла ў Празе чэская і славянская біблія, вядомая пад імем „Праскае Бібліі“. У 1489 годзе зьявілася яе другое выданьне, у Кутэнбэргу і, нарэшце, трэцяе выданьне чэскае бібліі вышла ў Вэнэцыі ў 1506 годзе. Гэткім чынам, у пачатку XVI стагоддзя чэхі мелі біблію ў роднай мове ³⁾).

Зьяўленьне бібліі ў чэскай мове трэба паставіць у сувязь з тымі нацыянальна-політычнымі і рэлігійнымі рухамі, якія вялі свой пачатак ад Яна Гуса.

¹⁾ Огіенко Ів. Історія українського друкарства. Львів, 1925. стар. 1.

²⁾ Батюшков Н. Памятники русской старины, в. VI. СПб, 1874, стар. 141.

³⁾ Батюшков. Оп. cit. стар. 141.

У Польшчы кнігі спачатку друкаваліся ў лацінскай мове. Зьяўленьне першых друкаваных кніг адносіцца альбо да канца 1473, альбо да пачатку 1474 году. Аднак, першыя польскія друкарні існавалі пядоўга. З розных прычын яны прымушаны былі зачыніцца. Сталыя друкарні ў Польшчы зьявіліся толькі ў выніку ўплыву чужаземнага капіталу. Напрыклад, першая сталая друкарня ў Польшчы была заснавана Янам Галерам, які атрымаў у 1505 годзе прывілеі на права адчынення друкарні¹⁾.

І чэскія і польскія выданьні друкаваліся лацінскім шрыфтам. Але славянству наагул, у яго большай частцы, лацінская азбука ня была знаёма, і з гэтай прычыны друкаваньне кніг такім шрыфтам, які для значнай часткі славянства быў чужым, ня мела ніякага значэньня для культурнага разьвіцьця славянства. Яно толькі тады стала карыстацца плодамі кнігадруку, калі пачалі выходзіць надрукаваныя кірыліцай кнігі, якія былі зразумелымі для ўсяго праваслаўнага славянства.

Толькі тады распачаўся рух сярод славянства і для яго пачалася новая эра ў яго нацыянальна-культурным разьвіцьці.

Багатае места Кракаў, асяродак гандлёвых шляхоў, якія ішлі з Захаду на Ўсход, на рубяжы заходняга славянства з аднаго боку і ўсходняга і паўднёвага з другога, зрабіўся айчынай кніг, надрукаваных кірыліцай. Пачынальнікам друкаваньня кніг кірыліцай быў кракаўскі жыхар Швайпольшт Фіоль, немец паходжэньнем. Мы ня ведаем, дзе Фіоль навучыўся друкарству, ня ведаем і таго, чаму Фіоль кінуў сваё ранейшае рамяство—вышываньне па шоўку—і пачаў друкаваць кнігі кірыліцай. Самае пытаньне аб нацыянальным паходжэньні Фіоля яшчэ дакладна не разьвязана, бо ў літаратуры выказваліся довады і адносна польскага і адносна нямецкага паходжэньня яго. Але сам Фіоль у пасьляслоўі да выдазенага ім „Октоіха“ і „Часаслоўца“ называе сябе „мещанином краковским из нѣмцев, нѣмецкого роду“. Мы ня будзем паглыбляцца ў разбор гэтага пытаньня, тым больш, што няма такіх даных, якія-б канчаткова маглі пераканаць прыхільнікаў нямецкага паходжэньня Фіоля ў яго польскім паходжэньні. Прыхільнікі польскага паходжэньня ніякіх даных аб'ектыўнага характару не прывялі. Для нас пытаньне аб яго нацыянальным паходжэньні грае другарядную ролю. Для нас важны той факт, што Фіоль быў заснавальнікам друкарні і першы пачаў друкаваць славянскія кнігі кірыліцай²⁾.

Першай кнігай, якую Фіоль надрукаваў у Кракаве, быў „Осмогласник“ (Октоіх). Выпуск гэтае кнігі адносіцца да 1491 году. Кніга надрукавана шрыфтам вельмі блізім да літар славянскіх рукапісаў.

Друк ува ўсёй кнізе суцэльны, а дзе словы стаяць паасобку, там пастаўлены кропкі і, вельмі рэдка, коскі. Кніга выдазена без нумарацыі. У друкарскіх адносінах выдазены „Васьмігласьнік“ быў далёка не дасканалы³⁾. У тым-жа годзе Фіоль надрукаваў „Часасловец“ таксама без нумарацыі⁴⁾. Апроч таго, Фіоль надрукаваў яшчэ дзьве кнігі, „Трыодзь Посная“ і „Трыодзь Цьвятная“. Па знадворных адзнаках, па нарысе літар, па знаках надрадкавых і прыпынку абедзьве кнігі магчыма далічыць да кракаўскіх выданьняў⁵⁾. Ёсьць таксама паказаньні, што Фіоль надрукаваў „Псалтыр“ з „Восследованием“ („Следованная“), але самае выданьне апошняе не захавалася ані ў воднай з вядомых

1) Павло Полов. Початки друкарства у слов'ян. Київ 1924, стар. 4-5.

2) Павло Полов. Op. cit., стар. 6.

3) Каратаев И. Описание славяно-русских книг. СПб. 1883, № 1.

4) Каратаев И. Op. cit., № 2.

5) Каратаев И. Op. cit., №№ 4 і 5.

бібліотэк. Яе існаванне першым адзначыў біскуп Ніжняга Ноўгараду Піцірым у 1721 годзе у сваім творы „Праціца протыву вопросов раскольническіх“¹⁾. Гэткім чынам, усіх Фіолеўскіх выданьняў было пяць і ўсе яны вышлі ў 1491 годзе. Агульная колькасць надрукаваных вядомых нам аркушоў будзе 1228, а калі дадаць яшчэ „Псалтыр“, дык колькасць надрукаваных аркушоў павялічыцца яшчэ на 500. Трэба прызнаць упоўне правільным прыпушчэнне Каратаева аб тым, што пры тагочасных тэхнічных умовах і пры малой дасьведчанасьці ў друкарскай справе, вельмі цяжка надрукаваць у год пяць вялізных кніг, хача-б друкар і меў дапаможнікаў. Загэтым магчыма згадзіцца з думкай Каратаева, якой трымаецца і шэраг іншых дасьледчыкаў, аб тым, што надрукаваныя Фіолям кнігі былі надрыхтаваны да друку значна раней. Каратаеў прыпушчае, што Фіоль пачаў друкаваць кнігі не пазьней 1485 году. Ён вёў сваю працу на працягу 5-6 год, а год 1491 выставіў на ўсіх кнігах, як толькі скончыў друкаваньне ўсіх сваіх выданьняў²⁾.

Так у Кракаве, асяродку каталіцтва, узьнікла славянскае кнігадрукарства. Для якой мэты яно ўзьнікла, для каго і для чаго яно прызначалася, чаму славянская кніга нарадзілася ў Кракаве—вось пытаньне, якое цікавіла ўсіх дасьледчыкаў. Польскі дасьледчык Пляшыцкі паказваў, што на Клепажы пад Кракавам знаходзілася царква, якая належала да бэнэдыктынцаў, дзе набажэнства адпраўлялася павольна, і што ўласна для іх Фіоль і пачаў друкаваць свае выданьні. Але гэтыя меркаваньні цяжка прызнаць правільнымі. Кракаўскія бэнэдыктынцы складалі вразначную колькасна арганізацыю, і, зразумела, для іх не выпадала друкаваць у вялікім ліку славянскія кнігі. Апроч таго, надрукаваныя славянскія кнігі прызначаліся для праваслаўнага набажэнства. Значыцца, кнігі маглі друкавацца для ўсходняга славянства, украінцаў і беларусаў, і часткова паўднёвага славянства³⁾.

Мова кнігі Фіоля ў аснове—царкоўна-славянская з прыmesкай слоў з жывое гутаркі, блізкай да тагочаснай беларускай і украінскай мовы. Гэтыя ўстаўкі з жывой мовы зусім ясна паказваюць, для якой мэты прызначаліся выданьні Фіоля. Аднак, гэтая думка выклікала пэўнае прэрэчаньне з боку А. І. Сабалеўскага, які лічыў, што кнігі прызначаліся для малдаванскага баярства і часткова для балгар, бо ў аснову тэксту, надрукаванага Фіолям, ляглі рукапісы балгарскага паходжэння. Думка Сабалеўскага ня сустрэла спачуцьця ў навуковай літаратуры. Дасьледчыкі адзначалі, што рукапісы балгарскага паходжэння мелі агульнае пашырэнне, і гэта зусім не паказвае, для каго друкаваліся кнігі Фіоля. Надрукаваныя Фіолям кнігі, бязумоўна, каштавалі вельмі дорага. Іх маглі купляць толькі багатыя людзі. Паколькі украінскае і беларускае магнацтва ў канцы XV стагоддзя было буйной у матар'яльных адносінах сілай, пастолькі надрукаваныя Фіолям кнігі, па думцы Папова, прызначаліся для багатых колаў літоўска-беларускага магнацтва⁴⁾. Дзейнасць Фіоля была вельмі нядоўгая. Каталіцтва не магло мірыцца з яго выдавецкай дзейнасцю. Кракаўская інквізыцыя прыцягнула Фіоля да суду. Яго абвінавачалі ў агітацыі супроць каталіцтва, у вабароне зухарысты пад двума відамі, як гэта прапаведвалі чэскія гусыты. Бясспрэчна, магчыма зацьвярджаць, што чэскія гусыты мелі пэўны ўплыў на сьветапагляд Фіоля і на яго выдавецкую дзейнасць. Аднак, Фіолю ўдалася вырвацца з лап

1) Каратаев И. Оп. cit., № 3.

2) Каратаев И. Оп. cit., стар. 13.

3) Павло Попов. Оп. cit., стар. 7.

4) Павло Попов. Оп. cit., стар. 7.

інквізыцыі. У сярэдзіне 1492 году Фіоль быў вызвалены. Яго праца спынілася, а ўсе надрукаваныя ім кнігі былі спалены. Фіоль быў прымушаны пакінуць Кракаў і пасяліцца ў Венгрыі. Ён памёр у 1525 г.¹⁾ Кнігі Фіоля атрымалі пашырэнне як на Украіне, так і на Беларусі. Па шмат якіх цэрквах і манастырох, у Львове, на Валыні і ў Падляхці, у Менскім ваяводстве і іншых мясцох былі выданні Фіоля. Такая выдатная асоба як Захары Каньсцьцінскі ў сваёй „Паліноды“ кажа аб значным пашырэнні друкаваных Фіолеўскіх кніг. Гэтае здаўна падзяляе і Каратаеў²⁾. Было-б няправільным, разам з некаторымі даследчыкамі, лічыць выданні Фіоля выданнімі украінскага характару, і пачатак толькі аднаго украінскага кнігадруку вельмі ад Фіоля. Зразумела, што наколькі выданні Фіоля мелі на ўвазе багатыя зямляўласніцкія класы Беларусі і Украіны, наколькі Фіоль карыстаўся моваю жывое гутаркі тагочаснага грамадзянства, пастолькі выданні Фіоля зрабілі бяспрэчны ўплыў на развіццё як украінскага, так і беларускага кнігадруку.

Разам з зьяўленьнем друкарства ў Італіі, асяродкам друкарскае справы ў апошняй робіцца Венэцыя, дзе якраз праходзіла мяжа паміж каталіцтвам і праваслаўным славянствам. Тут, у Венэцыі, нехта Андрэй Торэсанскі выдаў так званы „Часасловец“, які вышаў у 1493 г. На жаль, аб гэтым выданні ў навуцы роўна нічога не вядома, бо адзіны паасобнік апошняга выдання, які знаходзіўся ў бібліотэцы Нюрэнбэрскае ратушы, загінуў. „Часасловец“ Андрэя Торэсанскага быў надрукаваны кірыліцай³⁾. Апроч таго, пазьней у Венэцыі вышла некалькі славянскіх кніг кірылаўскага пісьма, якія адзначаліся сваёю знадворнаю прыгожасцю.

Эканомічныя і культурныя зносіны паўднёвага славянства з Венэцыяй, асабліва Дуброўніка і ўсяго Далмацкага ўзбярэжжа, утваралі на Балканах спагадныя ўмовы для развіцця кнігадруку сярод паўднёвага славянства. Спачатку друкарства зьявілася ў Чорнагорыі, у Цэтыні, дзе 4-га студзеня 1494 году была скончана друкам кніга, так званая „Осмогласник“ (Октоїх). Паколькі ў Сэрбіі духавенства зьяўлялася адзіным прадстаўніком праваслаўнае асьветы, пастолькі і першымі друкарамі павінны быць прадстаўнікі духавенства. Першая кніга ў Чорнагорыі была надрукавана іераманахам Макарыем, згодна загаду чорнагорскага ваяводы Юрага Чарнаевіча (Гюрга Цьрноевіча). Макары надрукаваў тую самую кнігу, якая раней прыцягнула да сябе ўвагу Фіоля. У кнізе 269 аркушоў, без нумарацыі, шрыфт у кнізе вельмі прыгожы, дый наагул усё выданьне вызначаецца вялікім характвам. Бяспрэчна, на чорнагорскія выданні зрабіла пэўны ўплыў Венэцыя. Кніга мае прадмову, у якой аўтар высвятляе мэты выдання свае кнігі. Выдадзеная кніга канчаецца пасляслоўем⁴⁾.

Апроч „Осмогласнику“, у тэй-жа друкарні ў 1495 г. быў надрукаваны „Псалтыр“ з „Восследованием“, тым самым Макарыем, па загаду таго-ж ваяводы. Кніга выдадзена таксама прыгожа. Яна мае прадмову, але ў ёй ёсьць і пасляслоўе, у якім аўтар высвятляе значэньне выдадзенае ім кнігі. Па думцы Макарыя, „сія кніга цѣломудрію наставникъ, печалемъ прѣмененіе, дѣвству съхраненіе, о Бозѣ бракусьчетаніе, житію учитель, вына вьсякого благодѣянія и еже паче к Богу при-

1) Огіенко. Історія украінскаго друкарства, стар. 8.

2) П. Попов. *Op. cit.*, стар. 7. Огіенко. *Op. cit.*, стар. 8. Каратаев. Осмогласник 1491 г., напечатанный в Кракове кирилловскими буквами. СПб. 1876. Стар. 20.

3) Каратаев. Описание, № 6.

4) Каратаев. *Op. cit.*, № 7.

миренне же і сьвятвореніе" ¹⁾. Існуе яшчэ паказаньне, што тым-жа Макарыем была надрукавана і трэцяя кніга— „Маліцьвенік“ (Эўхольёіон). Кніга друкавалася на працягу 1493-95 гадоў. Гэта вельмі рэдкае выданьне і адзначаецца вялікай прыгожасьцю ²⁾. На гэтым і спыняецца дзейнасьць сэрбскае друкарні ў Цэтыні. Па паказаньнях сэрбскіх дасьледчыкаў, спачатку ў Вэнэцыі была сэрбская друкарня, якая пазьней чорнагорскім ваяводай Іванам Чарнаевічам была перанесена ў Чорнагорыю. Для гэтае друкарні на рацэ Аבודзе быў пабудаваны дом, а потым яна была перанесена ўжо сынам ваяводы ў Цэтыньне ³⁾. Некаторыя вучоныя адносяць „Чатырохэвангелье“, выдадзенае коштам Гануша Бэгрэра з Брашава, да кніг, надрукаваных Макарыем. Гэтае выданьне адносіцца да канца XV альбо да пачатку XVI сталеньця. Выданьне канчаецца пасьляслоўем. Цяжка сказаць, ці запраўды гэтае выданьне было надрукавана Макарыем ⁴⁾.

У пачатку XVI сталеньця можна адзначыць шэраг іншых друкараў на Балканскай паўвысьпе. Так, каля 1508 году ў Таргавішчах, у Валахіі, па загаду Бесараба, Угравалоскага ваяводы, быў надрукаваны іераманахам Макарыем „Служэбнік“. у 1520 годзе „Октоіх“, і пышна выдадзенае „Чатырохэвангелье“—у 1512 годзе ⁵⁾. Дзейнасьць Макарыя ў Чорнагорыі сустрэла нейкія перашкоды на месцы, мусіць быць, у выніку турэцкага знаходу, і Макары прымушаны быў перанесьці сваю справу ў Румынію. Кнігі Макарыя былі першымі славянскімі кнігамі, надрукаванымі кірыліцай у Румыніі.

Зьнішчэньне Сэрбіі і Балгарыі туркамі спыніла друкарскую справу на Балканскай паўвысьпе. Аднак, сэрбскія выданьні прадаўжалі выходзіць, але толькі ў Вэнэцыі. Так, у 1519 годзе іераманах Пахомі па загаду і коштам Божыдара Вуковіча з Падгорыцы, надрукаваў „Служэбнік“ (Літургіярыён). Можна быць, іераманах Пахомі быў вучнем вядомага Макарыя ⁶⁾. У тэй-жа Вэнэцыі, тым-жа друкаром, па загаду таго-ж Божыдара Вуковіча быў надрукаваны „Псалтыр“ з „Часаслоўцам“, які вышаў у 1519 г. ⁷⁾. Нарэшце, той-жа чорнагорскі манах у 1520 годзе надрукаваў „Малітваслоў“ ⁸⁾. Далей, па загаду таго-ж Божыдара, іераманах Тодар, таксама чорнагорац, у 1527 годзе надрукаваў „Служэбнік“ ⁹⁾. У 1536 годзе іерадыякан Майсей надрукаваў, па загаду ваяводы Божыдара, „Малітваслоў“ ¹⁰⁾, а ў 1537 годзе іераманахі Фэадос і Геннады надрукавалі „Октоіх“. У 1538 годзе, па загаду Б. Вуковіча, іерадыякан Майсей надрукаваў „Соборнік“ (Избранные Миней ¹¹⁾). У 1540 годзе Божыдар Вуковіч памёр, але яго справу прадаўжаў яго сын Вікэнты аж да 60-ых гадоў сталеньця.

Ня глядзячы на неспагадныя ўмовы для разьвіцьця друкарскае справы на Балканскай паўвысьпе, у Герцагавіне ў Гораждзе на працягу 1529—37 гадоў быў надрукаваны „Псалтыр“ з „Часаслоўцам“. У 1531 годзе, коштам Божыдара Гаражданіна, іераманах Тодар Любавіч

¹⁾ Каратаев. *Op. cit.*, № 8.

²⁾ Каратаев. *Op. cit.*, № 9.

³⁾ Каратаев. *Op. cit.*, стар. 23.

⁴⁾ Каратаев. *Op. cit.*, стар. 24—26.

⁵⁾ Каратаев. *Op. cit.*, стар. 26—28.

⁶⁾ Каратаев. *Op. cit.*, стар. 80. А. И. Яцимирский. Первый славянский печатный служебник. Известия Отд. рус. языка и слов, 1896, кн. 4, (стар. 792—797).

⁷⁾ Каратаев. *Op. cit.*, № 15.

⁸⁾ *Ibid.*, № 16.

⁹⁾ *Ibid.*, № 17.

¹⁰⁾ *Ibid.*, № 22.

¹¹⁾ *Ibid.*, № 26.

¹²⁾ *Ibid.*, №№ 29—31.

у Гораждзе надрукаваў „Маліцьевиќ“ ¹⁾. Апроч таго, у 1537 годзе ў Руянскім манастыры ў Сэрбіі іераманах Фэадос надрукаваў „Чатырохэвангелье“ ²⁾. У 1539 годзе, па загаду мітрапаліта Грачліцкага Нікандра, быў надрукаваны „неким рабом Димитрием“ „Октоих“ ³⁾. Нарэшце, у Белградзе іераманах Мардары, па загаду і коштам князя Радніша Дмітраевіча, а пасья яго сьмерці—Траяна Гундуліча з Дуброўніку, надрукаваў „Чатырохэвангелье“ ⁴⁾. І ў Чорнагоры справа друкарства ня зусім загінула. Так, у 1562 годзе той-жа іераманах Мардары, які надрукаваў 10 год таму назад у Белградзе „Чатырохэвангелье“, у манастыры Мършкана Църква надрукаваў „Чатырохэвангелье“ па белградзкім выданьні 1502 году ⁵⁾.

У васьнове ўсіх славянскіх выданьняў ляжалі сэрбскія тэксты. Славянскія выданьні, як выдадзеныя ў Вэнэцыі, так і на самых Балканах, адзначаюцца сваім знадворным характам. Зразумела, высокая вэнэцыйская друкарская тэхніка зрабіла на гэтых выданьні вялікі ўплыў.

II.

Праская друкарня Скарыны.

Францішак Скарына, пасяліўшыся ў Празе, заснаваў друкарню і з 1517 году пачаў выпушчаць царкоўныя друкаваныя кнігі. Першаю кнігай, выпушчанай 6-га жніўня 1517 году, у чацьвертую долю аркуша, быў „Псалтыр“, надрукаваны „накладом Богдана Онькова, сына радцы места Виленского“.

У васьнову тэксту „Псалтыру“ паложаны быў славянскі тэкст „Псалтыру“. Але пры гэтым Скарына карыстаўся чэскай „Бібліяй“ і ўносіў паасобныя папраўкі ў царкоўна-славянскі тэкст. Разам з тым, Скарына незразумелыя славянскія выразы замяняў болей зразумелымі словамі, блізкімі да тагочаснай жывой беларускай мовы. У гэтых адносінах Ф. Скарына рабіў таксама, як і Ш. Фіоль ⁶⁾.

З 1517 году Скарына пачынае выпушчаць пераклады паасобных біблейных кніг, якія былі надрукаваны таксама пры дапамозе таго-ж сына радцы места віленскага Богдана Онькова. Усяго Скарына выдаў 22 біблейныя кнігі. Кожная кніга мае сваю прадмову і пасьляслоўе. У вапошнім адзначаліся час і месца выхату адпаведнае кнігі. Першай надрукаванай кнігаю была кніга Ёва (51 аркуш і 2 гравюры). Потым вышла кніга Прыповесьцяй Саламонавых (48 аркушоў і 2 гравюры), кніга Прамудрасьці Ісуса, сына Сірахава (81 аркуш і 1 гравюра), „Эклезіаст“ (17 аркушоў і 1 гравюра), кніга Песьня Песень Саламона (11 аркушоў і 1 гравюра), кніга Прамудрасьці Саламона (32 аркушы, 1 гравюра).

Першыя кнігі, надрукаваныя Скарынай, адзначаліся сваім філёзофскім характарам, і, мусіць быць, гэтым тлумачыцца, чаму біблейныя кнігі друкаваліся ня ў тым парадку, які быў устаноўлены канонам. Потым былі надрукаваны: 2-я, 3-я і 4-я кнігі Царстваў (241 аркуш і 11 гравюр), кніга Ісуса Навіна (48 аркушоў і 1 гравюра), кніга Юдыты (26 аркушоў, 1 гравюра), кніга „Быгія“ (24 аркушы, 7 гравюр), кніга „Ісход“ (76 аркушоў, 6 гравюр), кніга „Левіт“ (54 аркушы, 3 гравюры), кніга „Чисел“ (74 аркушы, 1 гравюра), „Второзаконіе“ (66 аркушоў,

¹⁾ Ibid., №№ 23—24.

²⁾ Ibid., № 27.

³⁾ Ibid., № 32.

⁴⁾ Ibid., № 31.

⁵⁾ Ibid., № 57.

⁶⁾ Ibid., № 14.

1 гравюра), кніга „Руфь“ (8 аркушоў, 1 грав.), кніга Судзей (48 арк., 1 грав.), кніга „Эстэр“ (26 арк., 2 грав.), кніга Плачу Ераміі (12 арк., 1 грав.), кніга Прарока Данііла (40 арк., 1 грав.¹⁾). Агульны заглавак выдання, якое прадырыняў Скарына, было наступнае: „Біблія Руска, выложена докгоромъ Франціскамъ Скориною, из славнаго града Полоцка, Богу ко чти и людемъ посполитымъ к доброму научению“. Да кнігі „Бытія“, Ф. Скарына надрукаваў вялікую прадмову, „Во всю Библию рускаго языка: Библия греческимъ языкомъ, по руски сказуется книги. Тако убо святыи Матфей починаеть Христово благовѣствованіе: Библиос Генезеос Иисусу Христу, то есть по-русски: Книга родства Иисуса Христова.—А можете тымъ именемъ называти вси книги Ветхаго и Новаго Закону для достойности его, понеже Библия зуполная все то в собѣ замыкаеть. О сей Книзе пишеть евангелиста, наперстникъ Христовъ, воуз явлении своемъ глаголя: И видехъ водесничи сядящего на престоле. Книги написаны внутрь изовнутрь. Написаны суть воистину сие. Книги внутрь духовнее разумеющимъ о тайнахъ превеликихъ Божихъ, яко же пишеть Апостол: О глубино богатства Премудрости и разума Божия, яко неиспытаны суть судове его. И не исследованы пути его. Написаны теж изовнутрь, понеже не толико докторове, а люди вченые в нихъ разумеють. Но всякий человекъ, простой и посполитый, чтучи их или слушаючи, можетъ поразумети, что есть потребно ко душному спасению его. Самому Спасителю глаголющу: исповѣдаются Отче Господи, небеси и земли, яко угаилъ еси сия от премудрыхъ и разумныхъ. И открьилъ еси тая младенцемъ... Святое писмо все иные науки превышаеть, понеже еда бываеть чтено под простыми словы замыкаеть тайну. И тако младенцемъ и людемъ простымъ есть наука, учителемъ же и людемъ мудрымъ подивление... В сей книзе всее прироженое мудрости зачало и конецъ Бог Вседержитель познаванъ бываеть. В сей книзе вси закони и права, ими же люде на земле справоватися имають, полисаны суть. В сей книзе вси лекарства, душевные и телесные, зупольне знайдете. Ту навчение философии добронравное, яко любити Бога для самого себе и ближнего для Бога имама. Ту справа всякого собрания людского и всякого града, еже верю и соединениемъ, ласки и згодою посполитое доброе помножено бываеть. Тут научение седми наукъ вызволеныхъ достаточное“... У пасьяслоўі да кожнай выдадзенай Скарынаю біблійнай кнігі звычайна пісалася наступнае: „Скончалася (кончається, доконаша есть, доконываются, доконаны суть) квіга сия (книги) с помощьюю Бога в Троице Единого (с помощьюю Бога, спасителя и утѣшителя нашего, божиею милостью, божиею лаской, божиею помощью), повелѣниемъ и працею 1 выкладомъ избранного мужа в лекарскихъ наукахъ (повѣлениемъ и працею и выкладомъ ученого мужа, повѣлениемъ и пильностью ученого мужа, працею и пильностью доктора Фр. Скорины.. в наукахъ и лекарстве учителя), доктора Франциска, Скоринина сына, с Полоцка, у старом месте Пражском“, з адзанацьнемъ года і месяца выхаду кнігі.

У друкарскіх адносіцах праскія выдацьні Скарыны стаялі высакя і, па ацэнцы проф. Уладзімерава, яны былі далёка лепшыя за царкоўна-славянскія выданьні Кракава, Вэнэцыі, Цэтывны, Угра-Валахіі. Уладзімераў нават думае, што Скарынавы выданьні стаялі вышэй за сучасныя яму вэнэцыйскія²⁾. Усе праскія выданьні былі надрукаваны ў чвэртку, альбо, як кажа Скарына, „малымі книжками“³⁾. Такое

¹⁾ Ibid., № 13, стар. 35—42

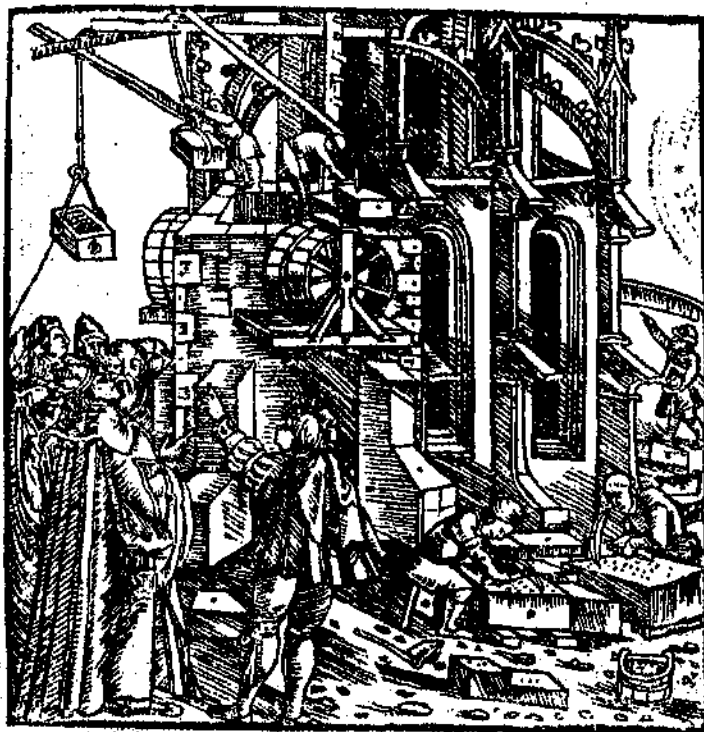
²⁾ Проф. П. В. Владимиров. Доктор Франциск Скорина. СПб. 1888. Стар. 70.

³⁾ Ibid., стар. 71.

ЦАРЬСТВО :-

РДІ :-

Царь Саломон ставит храм гдѣ богу въ ерусалиме:

ТРЕТІЙ КНИГИ ЦАРЬСТВО ПОЧИНАЮТ
 СЯ • ЗЪПОЛНЕ ВЫЛОЖЕНЫ НАРЪСЬ
 КНИ ЯЗЫКЪ, ДОКТОРОМЪ ФРАНЦІИ
 СКОМЪ СКОРИННЫМЪ СЫНОМЪ СПЛОЦЬКА;

КНИГИ ТРЕТІИ

ПРЕДСЛОВІЕ ДОКТОРА ФРИД
РИКА СВОРНЫ СПОЛОЦЬКА
ВЪ КНИГИ ТРЕТІИ ЦАРТЪВЪ:

Книги сии называются Еврейскимъ языкомъ
Маллхумъ • Япоруцскимъ словутъ Третіи
Цартъвъ, яписаны сѣтъ • Початокъ ѿ
смерти Царя Давѣдъ, Потомъ ѿцѣтве
Баломоновъ, ѿпречудннхъ делехъ его яко соору
жалъ естъ храмъ гдѣ богу, Иломъ спон царскни
Посѣ ѿ Цари Ровоаме, ѿ Цари Яени, ѿ Цари Ясе
ѿ Цари Іозафате • ѿниже цартвоваша въ ерусали
ме Надъ людми Іюдиными • Теже ѿ царехъ Ізра
їлевы, ѿ Еровоаме, Надавъ, Власе, Геланъ, Замринъ
Ямринъ, ѿ Яхавъ ѿниже цартвоваша въ самаринъ

Писалиже сѣтъ сии книги летописци Царей Іюди
ныхъ, Наболенъ Нафанъ прѣкъ Ілия пророкъ, Ииинъ
стннъ пророци ѿниже были сѣтъ челоѣ тыхъ • По
ложилъ есмь всихъ книгахъ образци Храму гдѣни
Исусудовъ его, Идому царева, Еже ставнѣ е Бал
ломонъ Царь • Ято дамъ того Ясы братна молъ Русь
люди посполнтые, чтѣти могли лепенъ разумети

Конецъ Предсловію

друкаваньне „малымі кніжкамі“ пачало паширацца пасья таго, як у Італіі зьявіліся першыя выданьні Альда у Вэнэцыі. Далей, у выданьнях Скарыны ў першы раз уведзена нумарацыя па аркушох, прычым прыняты кірылаўскія лічбы, тады як у лацінскіх выданьнях— рымскія лічбы¹⁾. Папера Скарынавых выданьняў адзначаецца трываласьцю. Так, на „Псалтыру“ 1517 году ёсьць бычачая галава у якасьці папяровага знаку, чатырохканцовы крыж і інш. Гэтыя папяровыя знакі былі таксама і ў выданьнях вядомага друкара і ўласніка вельмі добрае папяровае фабрыкі ў Аўгсбургу, Югана Шэншпэргера. Гэтая папера славілася сваім белым колерам і трываласьцю²⁾. Шрыфт Скарыны адзначаўся чытэльнасьцю, выразнасьцю і рознастайнасьцю. Скарына ня браў шрыфту з папярэдніх славянскіх выданьняў, а ўгварыў свой уласны шрыфт, на які мелі ўплыў царкоўна-славянскія рукапісы беларускага пісьма XV і XVI сталеццяў. Вялікай рознастайнасьцю адзначаюцца нарысы вялікіх літар Скарыны. Скарына шырака карыстаўся вялікімі літарамі ня толькі ў пачатку слоў, але і ўва ўласных імёнах і нават у часьцінках перад уласнымі імёнамі. Такое ўжываньне вялікіх літар ёсьць пэўнае перайманьне нямецкіх і чэскіх выданьняў XV і XVI сталеццяў. Гэткую рознастайнасьць Скарынава шрыфту ўладзімераў тлумачыць ня толькі мастацтвам чэскіх і нямецкіх майстроў, гравёраў і літнікаў, якія працавалі для Скарыны, але ў значнай меры яшчэ і каліграфічным мастацтвам самога Скарыны, якое выпрацавалася пад уплывам царкоўна-славянскага і „рускага пісьма“ XV—XVI сталеццяў³⁾.

Застаўкі, якія ёсьць у выданьнях Скарыны, зьвязаны з царкоўна-славянскімі рукапіснымі выданьнямі, бо ў выданьнях лацінскіх, нямецкіх і чэскіх заставак няма, але затое малюнкi маюць пэўныя адносіны да нямецкіх гравюр. Скарына шырака карыстаўся нюрэнбэрскімі гравюрамі. Па думцы ўладзімерава, шмат якія гравюры Скарыны знаходзяцца ў залежнасьці ад нюрэнбэрскіх выданьняў бібліі з малюнкамі (1483), ілюстраванай хронікі Шэдэля ў лацінскай і нямецкай мовах (1493) і Postilla Міколы Лірана (1481). Да найвыдатнейшых з гэтых выданьняў па мностве гравюр адносяцца хронікі Шэдэля⁴⁾. Гэткім чынам, праскія выданьні Скарыны былі найбольш зьвязаны з сучаснымі ім нюрэнбэрскімі і аўгсбурскімі нямецкімі выданьнямі. З другога боку, у вадносінах да папярэдніх царкоўна-славянскіх выданьняў кнігі Скарыны зьвязаны з кракаўскімі выданьнямі Фіоля, у якога сустракаюцца папяровыя знакі, якія ўжывае Скарына, у выглядзе крыжа, а таксама кірылаўская нумарацыя па аркушох. Разам з тым, велічыня радковага пісьма і вялікіх літар у Скарыны і ў Фіоля аднолькавая. Так, Скарынавае друкарскае мастацтва разьвівалася і ўтваралася як пад уплывам, з аднаго боку, ранейшых царкоўна-славянскіх выданьняў, так і пад уплывам дасканалых аўгсбурскіх і нюрэнбэрскіх нямецкіх выданьняў⁵⁾.

III.

Віленская друкарня Скарыны.

Выдавецка-друкарская дзейнасьць Скарыны ў Празе спынілася ў 1519 годзе. Скарына, з невядомых нам прычын, прымушаны быў пакінуць Прагу і перанесьці сваю дзейнасьць у Вільню, дзе ў доме

1) Ibid., стар. 72.

2) Ibid., стар. 71-72.

3) Ibid., стар. 74.

4) Ibid., стар. 76.

5) Ibid., стар. 81-82.

„наистаршого бурмістра“ Якуба Бабіча ён адчыніў друкарню. Магчыма думаць, і для гэтага ёсьць некаторыя аб'ектыўныя падставы, што Скарына перанёс у Вільню сваю праскую друкарню. Скарына выдаў у Вільні толькі дзве кнігі— „Апостал“, так званую „Малую Падарожную Кніжыцу“. „Апостал“ Скарына выпусьціў у сакавіку 1525 году і, відавочна, у гэты-ж час ён выпусьціў і „Малую Падарожную Кніжыцу“.

Пытаньне аб часе выхаду „Апостала“ выклікала многа гутарак у навуковай літаратуры, хаця само па сабе яно зусім яснае. „Апостал“ Скарыны надрукаваны ў восьмую долю аркуша і мае ўсяго 315 аркушоў. У „Апостале“ таксама многа фігурных заставак, зьмешчаных у пачатку і ў канцы кожнага артыкулу, як у „Бібліі“. Вестка аб надрукаванні кнігі зьмешчана ў канцы пасланья Апостала Паўла, на звароце 187 аркуша. Загалоўка быў наступны: „Починається книга деяния и посълания Апостольская, зовемая Апостоль, з Божию помощью справълена доктором Франъциском Скориной с Полоцька“. Пасьля канца саборных пасланьяў ёсьць наступны надпіс: „Доканана есть сия книга, зовемая Апостол, еже замыкает в себе наипервей деяния Апостольская. Потом посланией святыхъ Апостоль соборныхъ седмь. Тажъ епистоль святого Павла 14. Лета по нарождении нашего Спасителя Иисуса Христа, Сына Божия, тысящнаго пятьсотого и двадесятъ пятого, месяца марта. При держаніи наласкавшего господаря, Жикгымонта Казимировича, короля Польского, и Вѣликого Князя Литовьскаго, и Рускаго, и Жомойтскаго, и иныхъ. Во славном мѣсте Виленском выложена и вытиснена, працею и великою пильностию доктора Франциска Скорины с Полоцька, Богу в Троице единому и Пречистой Матери Его Маріи со всеми святыми ко чъти. И людем пополитымъ к доброму навчению¹⁾. Прадмова, надрукаваная перад зборнікам, была наступная: „Имашъ пак в сей книзе мой любимый приятелю, хто жъ будеши ея чести. Зачала каждого послания, чернымъ вызнаменованы. Початки и концы всякому Апостолу яко во церкви Божіи чтется, к тому и дни, месяцы, в них же прочитаются. На праздники Божие и светых его знайдешъ положено червеннымъ. Главы же, яко же во всехъ книгахъ Библии Ветхого и Нового закона, мною на руськи языкъ выложеныхъ. Што которая въ себе кратце замыкаетъ ко знайдению скоро всякое речи потребное во божественныхъ писаниехъ. К тому и светки по сторъницахъ, яко одно письмо на другое твдетельствуетъ и воедино ся згожають, чернымъ исправлены раздельне уриши. Совершися в дому почтивою мужа, Якуба Бабича, наистаршого бурмістра славнаго Великаго Мѣста Виленского“.

Другой кнігай, надрукаванай у Вільні, была „Малая Падарожная Кніжыца“. Зьмест апошніяе досыць складаны. У яе ўваходзілі: „Псалтыр“, „Часасловец“, Акафісты, Каноны, Шостадневец, Сьвятцы кароткія і Пасхалія. Што ўсе гэтыя кнігі, з якіх кожная мае самастойнае значэньне, складалі адну кнігу, можна бачыць з наступнага сьпісу гэтае кнігі: „В сей Малой Подорожной Книжице порядку кратце положены суть; наипервей Псалтырь зуполная, на стихи статиями разделена... За Псалтирью Песни 10, с Ветхого и Нового Закона Божия избъраные; потом Часословец имея нощную и дневную службу... Акафість живоносному гробу Господню и Воскресению, глаголемый по вся недели... Канонъ гробу Господню, певаемы со акафістомъ... Акафість святому Архангелу Михаилу и всемъ небеснымъ чиномъ в понеделок. Канонъ архангеломъ, творение Иоанна Дамаскина. Акафість св. Иоанну Предътечи и Крестителю Господню глаголемый во второкъ. Канонъ Предтечи,

¹⁾ Каратаев. Op. cit., № 18.

творение Иосифа... Акафість Пречистой Богородицы приснодевици Марии, глагольмый во среду. Канонъ благодарствен пренасвятейшей Богородици. Акафість святымъ верховнымъ Апостоломъ Петру и Павлу, и прочимъ дванадесяти в четверток. Канонъ святымъ Апостоломъ, творение Иоанна Дамаскина. Акафість святому Великому Чудотворцу Николе, архиепископу Мирликийску. Канонъ святому Николе... творение Феоктиста, инока Студийское обители. Акафість честному и животворящему Кресту Господню, глагольмый в пяток. Канонъ Кресту Господню... творение Киръ Іосифово. Акафість Прекладному имени нашего Господа Иисуса Христа, глаголемы в субботу и по вся дни. Канонъ Господу Іисусу, певаемый на заутрени по вся дни, творение Феоктиста.

Шестоденець краткий на всю неделю, поченши от вечера субботы... Светыци краткие, имеючи в собѣ разделены времена на нашу землю, колико которые дни в году, или ноши держать часов, и дробных и яко година прибудеть, к которому дню или ноши все написано есть. На конци положены есть Поскалия на много лѣта, замыкаючы справу праздников. К тому естли бы которого году была гибель месяцева и затемнение солнъцево, то при Поскалии знайдеш тогож году, месяц, день и годину, неомылно написану тое гибели месяцевы или затмения солнъцева¹⁾.

Першая частка „Падарожнае Книжыцы“, „Псалтыр“, мае наступны, напісаны цынобрай загалюўны аркуш: „Починаецца Псалтырь, или Песни Святого Пророка Божиа, Давыда, царя Іерусалимскаго: о Христе“. У „Псалтыру“ 140 аркушоў альбо 280 старонак. На звароце загалюўку надрукавана ў беларускай мове: Предъслобие во Псалтыри: Всякое писание, Богомъ водухненное, полезно есть ко вчению... И видечи таковыя пожитки в так малой книзе, я, Францишек, Скорининъ сынъ с Полоцка града, в лекарскихъ наукахъ докторъ, повелелъ есми Псалтырю тиснути рускими словами, а словенскимъ языкомъ²⁾.

„Часасловець“ мае гэтакі-ж пачатак. Ён таксама надрукаваны цынобрай: „Часасловець, имеа ношъную и дневну службу; по уставу Ерусалимскае церкви, и прочихъ Восточныхъ обителей“. У канцы „Часаслоўца“ зьмешчаны выхад, звычайны ў Скарыны, таксама цынобрай: „Докононъ есть Часасловець, имеа денную и ношную службу працею и пильностью доктора Франциска Скорины с Полоцка у Великославномъ мѣсте Виленскомъ“³⁾.

Акафісты і каноны маюць наступны цынобраны загалюўны аркуш: „Починаюцца Акафісты на всю неделю первы живоносному гробу Господню“. Кожны тыднёвы акафіст мае свой заглавак і свой выхад. Таксама і кожны канон мае свой заглавак і свой выхад. Напрыклад: „В четверток, Канонъ святымъ верховнымъ Апостоломъ Петру и Павлу, и всемъ дванадесяти“. У канцы: „Доконанъ есть канон Апостоломъ пильностью доктора Франциска Скорины с Полоцка“⁴⁾. Чацьвертая частка „Малое Падарожнае Книжыцы“, — Шостадневец, мае наступны цынобраны заглавак: „Шестодневецъ краткій на всю неделю поченши от субботы по обычаю всехъ восточныхъ церквий“. Апошняя частка, Святцы (Зборнік) і Пасхалія, мае наступны заглавак: „Последование церковнаго соборания въселетнаго, от месяца селътеврия до месяца августа,

1) Каратаев. Op. cit., стар. 19.

2) Ibid., стар. 62.

3) Ibid., стар. 62.

4) Каратаев. Op. cit., стар. 63—66.

повѣставу Ерусалимское церкви“¹⁾. Гэткім чынам, „Малая Падарожная Кніжыца“ складаецца з пяці частак, якія ў сваю чаргу падзяляюцца на драбнейшыя часьціны.

Некагорыя дасьледчыкі лічылі, што ўсе гэтыя часткі „Малое Падарожнае Кніжыца“ выходзілі паасобнымі кнігамі, але загаловак Скарыны, надрукаваны да „Малой Падарожнай Кніжыцы“, ясна сьведчыць аб тым, што ўсе гэтыя часткі павінны былі складаць адзінае непадзельнае цэлае.

У навуковай літаратуры было паднята пытаньне аб тым, ці працаваў сам Скарына ў друкарні, альбо, па яго паказаньнях і пад яго наглядом, працавалі іншыя. Для разьвязаньня гэтага пытаньня аб'ектыўных даных няма, калі ня лічыць паасобных слоўных выразаў Скарыны, якія да пэўнае ступені могуць служыць грунтам для меркаваньняў па гэтым пытаньні. Найноўшы гісторык віленскіх друкараў Абрамовіч²⁾ думае, што Скарына сам у Празе не працаваў. Напрыклад, у кнізе „Эстэр“ у пасьляслоўі сказана: „Выложена працею и вытиснена повелениемъ ученого мужа Франциска Скорины“³⁾. Калі ўзяць пад увагу, што ў большасьці пасьляслоўяў сказана, што „сія книга dokonана есть“⁴⁾ альбо „скончылася, совершена есть, выданы и выложены, выложены и вытиснены, повелениемъ, працею и выкладом ученого мужа в лекарских науках, доктора Франциска Скорины“, а таксама і тое, што ў кнігах „Ісход“, „Левіт“, „Чисел“, „Второзаконія“, „Плача Ерамії“ сказана: „Працею и пильностью ученого мужа в лекарских наукахъ доктора Франциска Скорины“, альбо проста „в лекарскихъ наукахъ доктора Франциска Скорины“, дык вывад Абрамовіча робіцца няпэўным, тым болей, што сам Абрамовіч думае, што ў Вільні Скарына беспасрэдна прымаў удзел у працы. Абрамовіч грунтуецца на пасьляслоўі да паасобных віленскіх выданьняў, у якім адзначана, што гэтае выданьне „dokonano есть працею и пильностью доктора Франциска Скорины“⁵⁾. Калі толькі Абрамовіч грунтуе сваё зацьвярджэньне на гэтых словах, дык падобныя словы ў пасьляслоўях знаходзяцца і ў выдадзеных Скарынаю біблейных кнігах. Тады вывад Абрамовіча губляе сваю вартасьць. Зразумела, пры адсутнасьці дакладных даных, мы ня можам атрымаць яснага адказу на гэтае пытаньне, але можна прыпусьціць, што Скарына прымаў актыўны ўдзел у працах свае друкарні.

Пытаньне аб адносінах віленскіх выданьняў Скарыны да праскіх было прадметам спецыяльнага дасьледваньня проф. Уладзімерава. Апошні прышоў да наступных вывадаў: 1) сувязь віленскіх выданьняў з праскімі, па шрыфце і паперы, паказвае далейшае разьвіцьцё друкарскае дзейнасьці Скарыны, перанос друкарні з Прагі ў Вільню; 2) асаблівасьці віленскіх выданьняў (большая частка шрыфту, аздобы і гравюры) паказваюць тую-ж сувязь з нямецкімі друкарнямі, што і ў праскіх выданьнях; 3) па прыгожасьці шрыфту і аздоб віленскія выданьні ёсьць працяг праскіх⁶⁾. У віленскіх выданьнях Скарыны ёсьць невялічкія застаўкі, якіх ня было ў праскіх выданьнях Скарыны. Гэтыя застаўкі Скарына называе ў пасьляслоўі да „Малой Падарожнай Кніжыцы“ „заставіцы“. Таксама ў віленскіх выданьнях

¹⁾ Ibid., стар 67.

²⁾ Abramowicz. Cztery wieki drukarstwa w Wilnie. 1525 - 1925. Wilno, 1925. Стар. 16-17.

³⁾ Каратаев. Op. cit., стар 41.

⁴⁾ Каратаев. Op. cit., стар. 35 - 42.

⁵⁾ Ibid., № 18-19.

⁶⁾ П. В. Владимиров. Op. cit., стар 178.

былі і гравюры. Уладзімераў налічыў у віленскіх выданнях Скарыны—15 вузенькіх і 10 шырокіх заставак, адна паміж якіх мае вядомы гэрб Скарыны, злучэньне месяца з сонцам, і монограму тую-ж, што і ў праскіх выданнях, але некалькі іначай зробленую. Гравюры зьмешчаны толькі ў Акафісьце. Усе гравюры ў „Малой Падарожнай Кніжыцы“ па малюнку і падрабязнасьцях—каталіцкага характару, і бязуюма, пэўная частка іх узятая з Нюрэнбэрскае Хронікі Шэделя ¹⁾).

Выданьнем дзевяці кніг і абмежавалася друкарска-выдавецкая дзейнасьць Скарыны ў Вільні. Мы ня ведаем, чаму яна спынілася, якія акалічнасьці дапамаглі гэтаму. Уладзімераў прыпушчае, што прычынаю гэтага былі розныя грашовыя перашкоды. Скарына меў у Полацку разам з сваім братам Янам непадзельную радавую маемасьць, якая пацярпела праз пабытаньня справы і даўгі яго брата Яна. Апроч таго, Скарына меў нямала няпрыемнасьцяў з прычыны судовае спрэчкі, якая паўстала між віленскім мешчанінам Марцінам Субачовічам, яго жонкай і Мікалаем Чупрыном з аднаго боку, і жонкай доктара Францішка Скарыны з другога, з прычыны дома, якім уладала ў меьце Вільні жонка Францішка Скарыны. У канцы канцоў справа пайшла на суд да караля. Грамата Жыгімонта I, апублікаваная ў 1529 годзе, развязаала спрэчку на карысьць жонкі Ф. Скарыны. Вялікакняскі вырак прысудзіў жонцы доктара Ф. Скарыны Мальгрэце, „дэржати и вьжывати супокойне на вечные часы подле суда... а тому Марьтину и его жоне Анне и тому Миколаю Чуприну и ихъ потомкомъ казали есмо в том вечное молчане мети и на то есмо доктору Францышъку и его жоне Малкгорете дали сес наш лист с нашою печатю“ ²⁾). Уладзімераў думае, што няпрыемнасьці з-за процэсу адцягнулі Скарыну ад улюбёнае справы. Апроч таго, Уладзімераў паказвае, што ў гэтыя-ж самыя часы на Вільню наваліліся страшэнныя беды: у 1530 годзе пакар, які зьнішчыў дзеве трэці гораду, і ў 1533 годзе—страшэнная пошасьць. Уладзімераў прыпушчае, што Скарына быў яшчэ жывы ў 1535 годзе. Калі ў Полацку разглядалася справа яго брата адносна выплаты даўгоў, дык у гэтай справе памінаецца таксама імя Ф. Скарыны. Відавочна, Скарына быў яшчэ жывы ў гэты час ³⁾).

IV.

Несьвіская друкарня.

Друкарская справа пасья Скарыны на Беларусі доўгі час не разьвівалася. Між тым, на Беларусі шырока разгарнуўся пратэстанцкі рух, галоўным чынам у відзе кальвінізму, які сустракаў вялікае спачуваньне з боку шырокіх шляхоцкіх колаў. Адным з асяродкаў кальвінскага руху быў горад Несьвіж, сталіца Несьвіскага княства, уласьнікам якога быў ваявода віленскі Мікола Радзівіл. Пад яго асьвечаную ўладай распачалася друкарская дзейнасьць у Несьвіжы. У 1562 годзе Мацей Кавечынскі, несьвіскі намесьнік, Сымон Будны і Лаўрын Крышкоўскі выдалі кальвінскі катэхізіс у рускай, г. зн. у беларускай мове. Магчыма думаць, што выданьні Скарыны зрабілі пэўны ўплыў на несьвіскую друкарню, бо шрыфт катэхізісу вельмі падобны да шрыфту выданьняў Скарыны. Мусіць быць, шрыфт Скарынавых выданьняў служыў узорам для шрыфту катэхізіса ⁴⁾).

¹⁾ Ibid., стар. 177—178.

²⁾ Владимиров П. В. Op. cit. Приложения, стар. 322.

³⁾ Op. cit., стар. 66—67, Приложения, стар. 324.

⁴⁾ Карагаев. Op. cit., стар. 137.

На першым загалюўным аркушы надрукавана наступнае: „Катэхізіс, т. е. наука старолавная, хрысціянская, от светого писма, для простых людей языка руского, в пытанняхъ и отказъхъ събрана. От перьваго светого Апостола Петра посланія... Готови присно к отвѣту всякому въпрошающему вы, слово о вашемъ упованіи съ кротостію и страхом, совѣсть имяще благу и прочая¹⁾. У пасьяслаоуі сказана наступнае: „Докопана естъ сіа книга, зовемая греческимъ языкомъ Катэхізіс, а по словенски—Оглашеніе, Богу ко чти и посполитымъ людемъ языка руского к наказанью и доброму наученью, накладомъ боголюбивыхъ людей, пана Матфіа Кавечинского, намѣстника Несвижскаго, Сімона Будного, Лавърентіа Крышковскаго, на городѣ Несвижскимъ. Под лѣты от воплощенія Спасова тысяча, пятисотъ, шестьдесятъ второго, месеца июніа десятого дня²⁾).

Катэхізіс має наступнае прысьвячэнне: „Освецонныхъ княжатъ и пановъ ихъ милости, пановъ Миколаевъ Радивиловъ, княжати на Ольце и Несвижу, воеводы Виленскаго, навѣшняго маршалъка и канцлера Великоу Князьства Литовскаго и далей. А княжати на Дубникахъ и Бержахъ, воеводы Троцкаго, великаго гетьмана Князьства Литовскаго и далей. Сыномъ Перьвороженнымъ, ихъ милостямъ, княжатамъ молодымъ, паномъ Миколаемъ Миколаевичомъ Радивиломъ, отъ Бога Отца черезъ Христа единого, Сына его въ духу святомъ утешителю, Ласки покою и вечнаго благословенья, вернаго Христоваго збору братья, а слуги ихъ княжацкихъ милостей веръне жедаютъ“ „Богъ Всемогучий, освѣцонные а милостивые княжата, потомуся всегда напротивъ грѣшному человеку заховаль, иже хотяжъ самъ отъ него отходиль, предъ ся его дивнымъ обычаемъ отъ блуда и грѣховъ выриваль. Тако ся на перьвей ко онымъ перьшимъ родителямъ нашимъ показаль. Сихъ бо по ономъ ихъ тяжкомъ уладку, а по утраченью онаго образа и подобеньства Божіаго, на который были сътворены ко оной перьвой невинности, святости, справедливости и управде: зъ особливаго милосердія, в гневъ своемъ не рачилъ зоставити, але ужалившись нады ихъ упадкомъ, рачилъ ихъ заразомъ, и всему потомству ихъ придивный ратунокъ урадитъ, а таковое племя обещать, черезъ которое мела бытъ стерта голова проклятому противнику, Сатане, и оный упадокъ зънову умель бытъ направлень, и оная первая невинность и справедливость приверънена. Къ тому тѣж и для того абы ся ваши княжацкіе милости не только в чужоземскихъ языкѣхъ кохали, але бы ся те жъ ваши княжацкіе милости и того здавна славнаго языка словенскаго розмилovati и онымъ ся бавити рачили. Слушная бо речъ естъ, абы ваши княжацкіе милости, того народу языкъ милovati рачили, в которомъ давньые предки и ихъ княжацкіе милости панове, отцы ваши зъ княжецкіе милости славные преднейшие приложенства несутъ... абысе ваши княжецкіе милости зацъного стану княжата, а переднейшихъ вожовъ сынове, всимъ иншимъ себе добрыя взоръ а прикладъ давати рачили, ижъ бы ся много иншихъ прикладами наши княжецкіихъ милостей будовати могли. А тая отчизна и Речъ Посполитая съ вашихъ княжацкіихъ милостей, благословенное надеи ожидать могла... Яко есте тогда княжацкіе милости съ одного кореня лета росли, ратчежъ ся зачатъ и в томъ одномъ правдивомъ, верномъ, спольку умножитъ и ростъ, абы есте ваши княжацкіе милости были не только съ повинности одное крови, але изъ единности одного гасла, единого гетьмана Христа, рыцаремъ и братемъ а сынми единого

¹⁾ Ibid., стар. 137.

²⁾ Каратаев. Op. cit., стар. 132.

КАТЕХИЗИСЪ.

ТО ЕСТЬ,

НАУКА СТАРОДАВНАЯ ХРИСТИАНЬ
СВЯТАГО СВЕТОГО ПИСМА, ДА ДА ПРО
СТЫХЪ АГОДЕИ НАЗЫКАЮЩЕ
СКОГО, ВЪПЫТЯННАХЪ И СЪ
НАЗЫХЪ СЪБРАНА.

О ПЕРВАГО СВЕТОГО АПОСТОЛА
ПЕТРА ПОСЛАНИЕ Заголо 2.

Готови прино къ свѣтѣ всакому въ прошлющемъ въ
слово божиемъ упованіи свкростію и страхомъ
совѣсть и мѣше блгу и прогнѣ.

навышшаго Бога. Въ чемъ ваши княжацкія милости рачь поможить и ублагословить Бог Отец через Христа, Единого Сына Своего Духу Святомъ Утешителю нашемъ: того ж мы вашимъ княжацкім милостямъ отягожь самого серъдечно жичимо". У канцы пасьяслаюя: „Дань з города Несвижскаго отъ воплощения Христова, въ року тысячомъ пятьсотномъ шестьдесятом и второмъ, месяца июня, дванадцатого дня, ваших княжацкіх милости повольные слуги Матфей Кавечинский, Симон Будный, Лаврентей Кришковский". Пасьяля прысвячэння ідзе: „Ко всѣмъ благовѣрнымъ христіаномъ языка рускаго предъслобие в Катихисію. Катихизисъ есть слово греческаго языка, скъзуетъ же ся на словенскую рѣчь оглашение или гласомъ ученіе. Вѣдомо бо маеть быти иж Апостоли и ихъ ученици не тако скоро и не так латвъ от эллинъ или жидовъ к вѣре Христовой приступуочих тайнами святыми служили. И окрестиль убо Петр иншии Апостоли на день съшествия Святого Духа от людей Израилевых три тысячи але умилившися сердцем и любезно приемшихъ слово окрестиль Филипп, иже от седми діаконъ царицы Муринскае каженика". Прадмова написана ў Клецку 10 чэрвеня 1562 году. Писаў невядомы, „аз недостойн отъ святыхъ церкви служители наименьший". Апроч таго, дзецца абяцанье выдаць іншае, паўнейшае выданье, а таксама „опричную книжку о Святомъ Крещении в Вечере Сына Божиего". Далей ідзе Катэхізіс „для деток христіанскихъ языка рускаго коротько выложена", у пытаньях і адказах¹⁾. Ёсьць таксама паказаньи на друкаванье ў Несвіжы книжкі Сымона Буднага „О оправдании грешного человека перед Богом". Гэты твор Сымона Буднага быў афараваны Астафію Валовічу і выдадзены коштам Кавечинскага і Крышкоўскага. Сопікаў думае, што гэта ёсьць першая кніга, якая вышла з Несвіжскай друкарні. У прадмове было сказава наступнае: „Часта бо отъ твоей милости слышалъ есмь якобы радъ есть мѣл подданнымъ своимъ учителей вѣрныхъ и на размноженье книгъ добрыхъ накладовъ обещуешь не жаловати. А не только обещуешь, но и початок сее друкарни нашей твоей милости наклады исперва еще яко нѣкое основаніе уготовали и укрѣпили, на что я и съ товаришии памятуючи и вдячаніе показать хочети, умысли есмо под именем твоим сїе початки выпустити". У канцы кнігі надрукавана: „Доконана есть сїя книга О оправдании грешного человека перед Богом 1562 г. о́ктября 11 дня, на городѣ Несвижскомъ вытѣснена накладомъ благочестивыхъ мужей Матфея Кавечинского, Лаврентия Кришковского и Симена Будного". Усе гэтыя весткі дае Сопікаў, які, відавочна, меў у руках паасобнік, але дзе цяпер знаходзіцца гэты паасобнік—невядома. Па словах Сопікава, і „Катэхізіс" і „Аб апраўданьи" надрукаваны аднолькавым літарамі, вельмі падобнымі да тых, якія знаходзяцца ў скарынавай „Бібліі"²⁾. На гэтым і спынілася выдавецка-перакладчая дзейнасць С. Буднага.

V.

Друкарня Базыля Цяпінскага.

У гісторыі развіцця кнігадруку на Беларусі дзейнасць Базыля Цяпінскага займае асобнае месца, бо ен, разам з Будным, зьяўляўся прадоўжнікам справы, якую распачаў Скарына. З імем Базыля Цяпінскага зьвязана выданье дзвѣх кніг Новага Закону і адрыўку з трэцяй кнігі, у перакладзе на беларускую мову. Сам Цяпінскі належаў

1) Памятники русской старины VI. Стар. 153—155. Каратаев. Op cit., стар. 138—139.

2) Каратаев. Op. cit., 59.

да дробнае шляхты на Падзвінны. У матар'яльных адносінах, як гэта ўстаноўлена М. В. Доўнар-Запольскім, ён быў дробным зямляўласнікам. Яго нярухома маемасьць, у параўнанні з вялічэзнымі абшарамі тагочасных зямляўласнікаў, была нязначная. У сваім жыцці Цяпінскаму прыходзілася нямаля змагацца з радней па жонцы, а таксама з мітрапалітам Кіеўскім. З гэтай прычыны Базыль Цяпінскі меў шмат няпрямнасьцяй і матар'яльных труднасьцяй. Адбіткам гэтых няпрямнасьцяй зьяўляецца часткова яго прадмова да эвангелья, у якой ён скардзіцца на ланоў, вышэйшых царкоўных асоб і нагул на духавенства. Ён скардзіцца таксама і на сваю матар'яльную незабасьпечанасьць, якая перашкаджала яму з посьпехам друкаваць падрыхтаваны ім пераклад¹⁾.

Пасьля дасьледваньня М. В. Доўнар-Запольскага, няма сумненняў у належнасьці Б. Цяпінскага да пратэстанцтва. Ён належаў да соцыяльнага сэкты. Напэўна, Базыль Цяпінскі быў дзейным сябром сэктанцкага брацтва, калі, згодна паказаньню Сымона Буднага, пратэстанцкі сабор 1574 году адбываўся ў памяшканьні Базыля Цяпінскага. Спачатку Цяпінскі жыў у Несьвіжы і знаходзіўся пад пратэктарствам уласьніка Несьвіжа, князя Радзівіла. Тут Цяпінскі меў сваю друкарню, якую ён называе вандроўнай і ў якой пазьней ён надрукаваў эвангелье. Ужо Уладзімераў у сваім дасьледваньні аб Ф. Скарыне адзначаў пэўную сувязь паміж шрыфтамі эвангелья Цяпінскага і скарынавымі выданьнямі. Уладзімераў думае, што шрыфты трапілі ў мэзэрную друкарню Цяпінскага беспасрэдна з друкарні Скарыны²⁾. Цяпінскі, як прыпушчаюць дасьледчыкі, пакінуў Несьвіж каля 1565 г. На працягу 1565—1580 гадоў Цяпінскі ў сваёй вандроўнай друкарні надрукаваў эвангелье ў дзвюх мовах—царкоўна-славянскай і „простой руской мове“, якая такімі буйнымі дасьледчыкамі, як А. І. Сабалеўскі і Е. Карскі прызнана беларускай. Месца выданьня і час выхаду застаецца невядомым. Базылю Цяпінскаму ня ўдалася надрукаваць цалкам усё эвангелье. Ён надрукаваў эвангелье ад Мацея, Марка і пачаў эвангелье Лукі. Памёр Цяпінскі каля 1608 году.

Эвангелье мае наступны загаловак: „Первая часть Нового Завета або тестаменту—подлугъ словенского разделения. То есть от чотырехъ евангелистовъ Святое Евангеліе Иисуса Христа списаное, в которыхъ ижъ одно писмо Евангельское. Прото однимъ словомъ его назвали Евангеліе“. Выдадзенае эвангелье мае прадмову, якая далучана ў рукапісным відзе да таго паасобніку, што знаходзіцца ў Публічнай Бібліятэцы ў Ленінградзе³⁾. Гэтая прадмова мае вялізнае значэньне для высвятленьня ідэолёгіі Базыля Цяпінскага, для характарыстыкі яго нацыянальна-культурных і палітычных поглядаў. У прадмове, між іншым, сказана было наступнае: „Вжо бо еще хотяжь то не безъ большое трудности пришло, ижъ двѣма езыки заразъ: и словенскимъ и при немъ тутъ же рускимъ, а то на большій словенскимъ, а злеща слово отъ слова такъ, яко они всѣ вездѣ во всихъ своихъ церквахъ чтут, и мають... Евангелія писаня Св. Матфея и Св. Марка и початокъ Луки есть въ той убогой моей друкарне отъ мене имъ выдруковано... До чого, абы первой сами и ихъ дѣтки смысли свои неяко готовали,

¹⁾ М. В. Доўнар-Запольскіі. Василий Тяпинский. Исследования и статьи. Киев. 1909. Стар. 245—255.

²⁾ П. В. Владимиров. *Op. cit.*, стар. 204.

³⁾ Прадмова ўвпршыню была надрукавана Уладзімеравым: „Киевская Старина“, 1889, январь, перадрукавана цалкам Н. Янчуком у яго „Нарысах на гісторыі беларускае літаратуры“, Мінск, 1922, стар. 31—37. Вялікія выняткі прыведзены Доўнар-Запольскім у дасьледваньні „Василий Тяпинский“ (Исследования и статьи, стар. 235—246).

острылі і в вёрфь прищывчалі, тымъ часемъ тотъ Катехвизистъ, а которыи сами зданемъ своимъ яко домынаю, за рѣчь исте погребную. естли не заразъ вжды, зъ своимъ часамъ узнають, имъ впередъ подаю". Адзначаючы заняпад адукацыі на сваёй бацькаўшыне, Цяпінскі ў прадмове звачорчываецца да паноў з парадай быць годнымі сваіх слаўных продкаў: „Толко вы сами тому зъ милости ку отчизнѣ вашой помочи бысте могли, гдыжъ простота челоуѣка бѣднаго, нополитого на вастъ очи завжды удавала и удаеть и за вами идеть". Цяпінскі дае параду паном дапамагчы народу свайму, „не умѣтностью заведеному и утрапеному". Побач з гэтым у прадмове ідуць нападкі на паноў і духавенства: „которыхъ я не одному которому, але всимъ и с тою потребою отчизны вашею богобояности, пилности, роостропности, вѣрности поручаю и зоставаю, просечи пана, абыхъ былъ готовъ, если она до конца згинеть, зъ нею загинуть, або, если черезъ вашъ ратунокъ будеть выдвигнена, зъ вами и зъ нею выбринуть". Цяпінскі прызнае ўсе труднасьці перакладу і прыпушчае тут шмат памылак. Ён просіць толькі чытача прадмовы ня прыпісваць яго памылак „нашой злости, але люцкай крѣпкости, а не умеетности". Дзеля нязначнай велічыні друкарні, друкаванне ў ёй двух тэкстаў, славянскага і беларускага, было вельмі цяжкім. Існуюць паказанні, што Цяпінскі пераклаў усё эвангелье, але застаецца невядомым, ці апублікаваў ён усё, і толькі частка апублікаванага не захавалася. Пытаньне аб крыніцах выданьняў Цяпінскага зьяўляецца спрэчным. Цяпінскі гаворыць аб нядаўна надрукаваным маскоўскім эвангельлі, але аб якім уласна эвангельлі—гэтае пытаньне пакуль што ў літаратуры аб Цяпінскім яшчэ не разьвязана.

Каратаеў адзначае, што шрыфт эвангелья Базыля Цяпінскага крыху падобны да шрыфту несьвіскае друкарні. Зразумела, Базыль Цяпінскі, пакідаючы Несьвіж, панёс з сабою і шрыфт¹⁾.

Друкарская дзейнасьць Базыля Цяпінскага мае вялікае значэньне, бо ёю канчалася тая справа, якую распачаў Скарына. Зразумела, жаданьне даць эвангелье свайму народу тлумачылася ня толькі яго нацыянальна-політычнымі пагалядамі, але таксама і тым, што сам Цяпінскі быў пратэстант і, гэтак чынам, згодна сваіх рэлігійных перакананьняў, ён хацеў даць свайму народу сьвятое пісьмо ў зразумелай для яго мове для яго асьветы і выхаваньня.

VI.

Заблудаўская друкарня.

Заблудаўская друкарня ў гісторыі друкарскае справы і культурнага разьвіцьця Беларусі займае вельмі пачэснае месца. Заблудаў быў асяродкам гуманістычнага гуртка, на чале якога стаяў Рыгор Аляксандравіч Хадкевіч. Апошні спачуваў таму нацыянальна-культурнаму руху, правадыром якога быў Ф. Скарына. Заблудаўская друкарня ўзьнікла пад уплывам маскоўскіх першых друкароў: Івана Фэдарова—Масквіціна і яго таварыша Пятра Цімохавіча Мсьціслаўца. Маскоўскія друкары прымушаны былі пакінуць Маскву. У пачатку 1566 году яны былі ў Вільні. Тут яны пазнаёміліся з віленскім каштэлянам, гэтманам Літоўскім Рыгорам Аляксандравічам Хадкевічам, вядомым прыхільнікам самастойнасьці Вялікага Княства Літоўскага. Хадкевіч ласкава прыняў маскоўскіх эмігрантаў, запрасіў іх паступіць да сябе на службу,

¹⁾ Каратаев. Op. cit., стар. 201;

пераехаць на жыццё ў яго радавы маёнтак Заблудаў, дзе ён думаў заснаваць друкарню, і друкаваньнем патрэбных для царквы кніг паслужыць царкве¹⁾.

Абодва маскоўскія эмігранты пашлі насустрэч жаданьням Хадкевіча і пасяліліся ў Заблудава.

На працягу 1567 і паловы 1568 гадоў ішла праца па наладжваньні друкарні. Маскоўскія друкары вызначаліся ортодоксальнымі перакананьнямі і жадалі выдаваць кнігі, у якіх адбіваўся-б рэлігійны праваслаўны пастрой. Гэтыя заданьні ўпоўне супадалі з плянамі Хадкевіча, які жадаў, каб „слово Божие розмножилось и на учение людем закон греческаго ширилось“. Хадкевіч прышоў да думкі аб неабходнасьці даць эвангелье навучальнае і для гэтае мэты не пашкадаваў даць сродкі „от благодаренных сокровищ“. Друкаваньне кнігі пачалося 8 ліпеня 1568 г., а 17 сакавіка 1569 году эвангелье навучальнае ўбачыла сьвет. Кніга надрукована ў аркуш і мае 8 ненумараваных аркушоў і 299 аркушоў, якія маюць кірылаўскую нумарацыю. Па сваім знадворным выглядзе эвангелье навучальнае стаіць бліжэй да маскоўскіх выданьняў, ніж да выданьняў беларускіх. Шрыфт эвангелья навучальнага, як вялікіх так і радковых літар, той самы, што і ў „Апостале“ Івана Федарава 1564 году. Загаловак кнігі наступны: „Книга, зовомая Евангеліе Учителное, от всѣхъ четырехъ евангелистовъ избранна, и от многихъ божественныхъ писаній... На поучение христоименитымъ людемъ ко исправленію душевному и телесному. Божією помощію выдрукована. За щастливаго панаванія наясньйшаго господя нашего Жикгимонта Августа, Божією милостію Короля Польского... и иныхъ. А при архиепископе Юрие, Божією милостію митрополите Киевскомъ и Галицкомъ и всея Руси, и выдана естъ во отчизномъ имѣнію папа Виленского гетмана найвышшаго Великого Князьства Литовскаго, старосты Городенского и Могилевскаго, его милости пана Григорія Александровича Ходкевича, в мѣсте зовомомъ Заблудовью, властнымъ накладомъ его милости“... Пасья загалуюку ідзе прадмова: „Предисловіе книги сего. Господь Богъ Вседержитель многими и различными обычай и писаніемъ учение людемъ своимъ далъ Первое Моисеомъ—Пророкомъ Ветхій Законъ иудѣомъ дал. Намъ же християномъ Христосъ Спасъ нашъ новое свое благовѣствованіе Святое Евангеліе предалъ четири евангелисты, Матфѣомъ, Маркомъ, Лукою, Иоанномъ“... Кажучы аб карысьці кнігі, якая выдаецца, Хадкевіч у канцы прадмовы пісаў: „Сего ради азъ Григорей Александровичъ Ходкевича видѣхъ таковое християнское научение в сей книзе, восхотѣхъ, еже бы слово Божіе розмножилось, и научение людемъ закону греческаго шірилося, за не же оскудѣ сихъ книгъ на многоразличныхъ мѣстѣхъ, и не пощадѣхъ отъ Бога дарованыхъ ми сокровищъ на сіе дѣло дати. Къ тому же изобрѣтохъ себѣ в томъ дѣле друкарскомъ людей наученыхъ, Ивана Федоровича Москвитина да Петра Тимофѣевича Мстислава... Повелѣлъ есми имъ учинивши варства друкарскіи и выдруковати сію книгу Евангеліе учительное... Помыслилъ же былъ есми и се, иже бы сію книгу выразумѣнія ради простыхъ людей предложить на простую мову и имѣлъ есми о томъ попечение великое. И совѣщаша ми люди мудрые в томъ писмѣ ученые, иже прекладаніемъ з давныхъ пословицъ на новыя, помылка чинится не малая. Яко же и нынѣ обрѣтается в книгахъ Новаго перевода. Того ради сію книгу, яко здавна писаную, велѣлъ есми ее выдруковати, которая каждому не естъ закрыта, и къ выразумѣнію не трудна и къ читанію полезна, а наипаче тѣмъ, которые съ; прилежаніемъ и со вниманіемъ искомое обрѣсти вос-

¹⁾ Огіенко Н. Історія укр. друкарства Стар. 26—27.

хошчуть и обряшуть. Вы же любиміи приімѣте сію книгу с любовію а я Божіею помощію о иныхъ книгахъ церквамъ Божимъ, потребныхъ промышляти буду, и накладу моего на то наложити не жалуючи, вьскоре ихъ друковати дамъ. Притомъ благодать Господа Бога и Спаса нашего Иисуса Христа да будетъ посреди всѣхъ насъ нынѣ и в день вѣка. Аминь". Гэткім чынам, Хадкевіч жадаў прыступіцца да выдаўня цэлага шэрагу новыхъ кніг, зразумела, у царкоўна-славянскай мове, бо ён лічыў, што друкаваньне кніг у мове „простаі" ёсьць памылка ¹⁾.

Цэлы шэраг вучоных, сярод якіх знаходзіцца А. Потэбня, А. Сабалеўскі, М Грушэўскі і іншыя, адносяць Заблудаў да тэрыторыі Украіны і загэтым лічаць заблудаўскае навучальнае эвангелье важным момантам у гісторыі украінскае культуры ²⁾.

Бадай немагчыма згадзіцца з такім пунктам пагляду. Тэрыторыя Заблудава ўваходзіла ў склад Вялікага Княства Літоўскага, у тэй яго частцы, дзе пераважвала беларускае насельніцтва. Рыгор Хадкевіч быў прыхільнікам самастойнасьці Вялікага Княства Літоўскага ў тых тэрыторыяльных межах, у якіх апошняя знаходзілася перад Люблінскай вуніяй. Хадкевіч жадаў дапамагаць асьвеце праваслаўнага народу. Дзеля гэтага надрукаванае ім эвангелье прызначалася і для беларусаў, і для украінцаў. Вось чаму, бязумоўна, будзе болей правільным лічыць, што заблудаўскае эвангелье ёсьць вельмі важны факт у гісторыі культуры Беларусі і Украіны, паказальнік кансерватыўна-рэлігійнага напрамку беларуска-украінскага гуманізму.

Пётра Мсьціславец пасля надрукаваньня навучальнага эвангелья пакінуў Заблудаў. Застаўшыся адзін, Іван Фэдарав прыступіў 26 верасьня 1569 году да друкаваньня Псалтыру з „Часаслоўцам" і скончыў яго 23 сакавіка 1570 году. Загалюны аркуш не захаваўся, апроч яго канца наступнага зьместу: „Наивышшаго Великаго Князьства Литовскаго, старосты Городеньскаго и Могилевскаго справлена и начася друковати в имению его милости отчизном, в мѣсте Заблудовью... Давшему же Богу начати и совершити, благоизволившему слава честь и поклоненіе в бесконечныя вѣки. Аминь". У другім аркушы ад імя друкара надрукавана: „А трудивыйся многогрѣшный и непотребный рабъ, на имя Иванъ Федорович Москвитин, молю убо всякого благочестиваго православнаго христианина, прочитающих или преписующихъ книгу сію Псалтырь. Аще где что погрѣшено будетъ, моего ради небреженія, Бога ради исправляйте. Благословите и не клените, понеже неписа Духъ Святый, не ангель, но рука грѣшна и верна, да и сами тоже благословеніе обряцете от Всемогущаго Бога нынѣ и присно и въ вѣки векомъ". Далей ідзе прадмова, якая цалком не захаваўся: „въ книгу сію, глаголемую Псалтирь". Кніга надрукавана ў чацьвертую долю аркуша гэткім самым шрыфтам, што і эвангелье навучальнае. На кнізе ёсьць, як і на эвангельлі навучальным, гэрб Хадкевіча, са словамі цынобрай: „Григорей Александрович Ходкевича" ³⁾.

На гэтым і скончылася друкарская дзейнасьць Івана Фэдарова ў Заблудава. У 1572 годзе ён пакінуў Заблудаў і перайшоў у Львоў. Заблудаўская друкарня скончыла сваё існаваньне. Цяжка сказаць, чаму гэта здарылася. Хадкевіч як у прадмове да „Псалтыру", так і ў прадмове да эвангелья, абяцаў „другія кнігі церквамъ и людемъ Божимъ, во Христа вѣрующимъ, потребныя друковати". Дасьледчыкі думалі, што, відавочна, Люблінская вунія, сунроць якой так паўставаў Хад-

¹⁾ Каратаев. *Op. cit.*, стар. 164—165.

²⁾ Огіенко. *Op. cit.*, стар. 27.

³⁾ Каратаев. *Op. cit.*, стар. 169—170.

кевіч, зрабіла на яго адмоўны ўплыў. Ён перастаў цікавіцца друкарствам і неўзабаве захварэў. Гэта і прымусіла Івана Фёдарова шукаць сабе іншага месца. Хадкевіч памёр 9 лістапада 1572 году, ужо тады калі Іван Фёдарав ад'ехаў у Львоў¹⁾.

VII.

Друкарня братоў Мамонічаў у Вільні.

Рэлігійная барацьба, якая распачалася на Беларусі як з каталіцтвам, так і з пратэстанцтвам, і ў якой мяшчанства грала значную ролю, выклікала канечную патрэбу як падняцця асьветы мяшчанскага грамадзянства, так і выдання царкоўных кніг, патрэбных для набажэнства і для навучальнага чытаньня людзей праваслаўнае веры. У пэўных адносінах, гэтую патрэбу здавальняла заблудаўская друкарня з гэтманам Хадкевічам. Але апошняя існавала нядоўга. Пётра Мсьціславец, а за ім Іван Фёдарав пакінулі Заблудаў. А між тым, патрэба ў такіх кнігах была вялікая. Гэтую патрэбу павінна была задаволіць дзейнасьць друкарні братоў Мамонічаў. Калі друкарні несьвіская і заблудаўская маглі працаваць дзякуючы протэктарству гуманістычна настроеных асоб як віленскі ваявода Радзівіл і гэтман Хадкевіч, дык друкарня братоў Мамонічаў зьявілася прадпрыемствам чыста камэрцыйнага тыпу, якое павінна было задаволіць патрэбы шырокіх праваслаўных мяшчанскіх і шляхоцкіх колаў.

Калі Пётра Мсьціславец, які нарадзіўся ў Мсьціславе на Беларусі і быў, магчыма думаць, адным з супрацоўнікаў Скарыны, пакінуў Заблудаў, дык ён пасяліўся ў Вільні. Тут ён пазнаёміўся з вельмі выдатнымі віленскімі дзеячамі, братамі Кузьмой і Лукой Мамонічамі, якія і запрасілі яго заснаваць друкарню. Пётра Мсьціславец пайшоў насустрач жаданьням братоў Мамонічаў, і друкарня была заснавана. Магчыма прыпусьціць, што першы час заснаваная друкарня была ўласнасьцю і Мамонічаў і Пётры Мсьціслаўца.

Першаю кнігай, якая вышла з друкарні братоў Мамонічаў і была надрукавана Пётрам Мсьціслаўцам, з матар'яльнаю дапамогай Зіновія Зарэцкага, віленскага бурмістра, было „Чатырохэвангелье“. Друкаваньне яго пачалося 14 мая 1574 году, а скончылася 30 сакавіка 1575 г. Кніга надрукавана ў аркуш, мае 9 і 395 аркушоў кірылаўскай нумарацыі. Тэкст друку прыгожы, шрыфт буйны. Кніга выдадзена без прадмовы, але з пасьляслоўем, у якім аўтар сказаў наступнае: „Похвално желаніе подвинулі есте о благочестивіи в чловецехъ, яко же познаваемі от прежебывшаго бесѣдованія усты къ устомъ и о семъ велими благодаримъ Бога, яко и еще обретаются избранніи Божіи, паче в нынѣшнее время лукавое, по средѣ рода строитѣва и развращенна, по понеже понудили есте насъ недостойныхъ выше мѣры на сіе дѣло. Азже есмь человекъ грѣшен и немощен, бояхся начати таковая к тому же смотря свое неприлѣжаніе и лѣньность и неразуміе, на мнозѣ отлагахъ. Тѣмъ же съюза ради духовныя любве, и мы устремляемъ неразумнымъ послушаніемъ ваше заповѣданіе сътворити... Сего ради аще едінъ талантъ звѣренъ будетъ кто, не лѣнитися додабаеть, но прилежно дѣлати бояся приказни съкрывшаго. И начахъ сію Святую книгу... в преславушемъ граде Вільне при державѣ Государя Нашего милостиваго Генриха, Божією милостію короля Польского и Великого Князя Литовского... Умышленіемъ и промышленіемъ его милости пана скарбного старосты Упицкого, Ивана Семеновича Зарецкого і брата его

¹⁾ Огіенко. Op. cit., стар. 28.

Зенова, бурмістра мѣста Віленскаго. Молю же вы любовію духа Господа Нашега Іисуса Христа, давшего себе о грѣсѣхъ нашихъ вся рабы благословенаго Бога нашего, аще когда прилучится кому в сію святую книгу Евангельскую вникнути, тѣ прежде всѣхъ виновнику всѣмъ благымъ и сѣдѣтелю жизни нашея Богу благодать да издает. Потомже их милости пану Иоанна, и пану Зиновію, таже и Козмѣ, и Лукашу Мамоничямъ съ благоволеніемъ насъ приємлющим, и почихомъ в дому их сіе дѣло строить, и въ всем нас упокоеваху многолѣтнаго здравія, да простить оттого же благодавца Бога, но молимъ вы и насъ не забываете трудившихся многогрѣшнаго Петра, Тимофеева сына Мстиславца, но и тому мешите уломки дарованій вашихъ духовныхъ, издалеча стоящую и алчущю ангельскаго хлеба и жаждущю духовного седа пива. О самом же Христе Бозе нашем и куплю срасленомъ, и животворящемъ дусе, яко тому самому Богу нашему сущему в Троици слава, честь, дрѣжава в бесконечныя и неуставныя вѣки. Аминь¹⁾.

Гэткім чынам, цэлы шэраг асоб прымаў дзейны ўдзел у выпуску „Чатырохэвангелья Напрэстольнага“. Сярод гэтых асоб браты Мамонічы, асабліва Лукаш, скарбнік Вялікага Княства Літоўскага і стараста Дзвісьненскі, займалі найболей выдатнае месца. Самі Мамонічы былі яскравымі абаронцамі праваслаўнае веры і беларускае народнасці. Лукаш Мамоніч ня прымаў актыўнага ўдзелу ў жыцці Вільні, хоць разам з жонкай сваёй Барбарай Войнянскай, касталяшай Мсьціслаўскай, меў некалькі маёнткаў у павеце Ашмянскім. Друкарня змяшчалася ў мураваным доме Лукаша Мамоніча, які наагул уклаў капітал, але ня прымаў дзейнага ўдзелу ў працах друкарні. Можна быць, Лукаш, які меў папярковы млын, у сваім маёнтку Павільна, даваў паперу для друкарні. Згодна Крашэўскага, друкарня Мамонічаў знаходзілася на Віленскім рынку, проці Вакрасенскае царквы, побач з шпітальным будынкам²⁾. Гэты мураваны будынак Лукаш Мамоніч набыў ад братаў Зарэцкіх, аб якіх успамінае Мсьціславец у сваім пасляслоўі да „Чатырохэвангелья“.

16 студзеня 1576 году Пётра Мсьціславец выдаў „Псалтыр“, надрукаваны ў аркуш. У канцы кнігі ёсць пасляслоўе: „Еже убо тѣсное разума и недоумѣтельное языка моего свѣдый. Я же выше силы моя начяти и немощная дерзнути, якоже нѣкій безстуденъ и дерзостивъ. Уготованныя иже сіцевая дерзающимъ смотря бѣды. Сіа помышляя лѣняхся на сіе дѣло бояхжеса заповѣди. Речется убо истинное, да некогда сугубъ прийму под смѣхъ ненаученія в купе и неразумія лютое. Простить жеся убо еже ненаученія съгрѣшеніе, аще тоцію не от лѣности происходитъ. Но понеже преслушанія плодъ смерть. Смиранный же послушливый Христов ученикъ бывъ к высотѣ възводитъся, и благодать от Бога просвѣтительную приємлетъ. По всему повинуюся Вашему повелѣнію, но милостиви ли будите богопочтенніи милостивый пане скарбный и пане Зенове Зарецкій. Молюся вашимъ заповѣдемъ, покорившуся и приємлющу послушанія. Напечатана сію книгу, глаголемую Псалтырь... В славном мѣстѣ Виленскомъ перебуваючы в дому благочестивыхъ мужей Козмы и Лукаша Мамоничов, яко и от своихъ имъ стежаніи изобилно въ всем насъ довольствовати. Хотящійже убо преписовати или прочитати книгу сію милостиви и неззорливы молюся будите моего ума немощи и недостатку. Понеже и вы, человецы, и человеческимъ подлежаше. Яко требуйте милости от Бога и прощенія от чловѣкѣ Прощенію вашему, и насъ сподобляйте, недостойнаго Петра, Тимофеева сына Мстисловца“³⁾.

¹⁾ Каратаев. Op. cit., стар. 190—191.

²⁾ Abramowicz. Cztery wieki. стар. 24—25.

³⁾ Каратаев. Op. cit., № 88, стар. 192—193.

У гэтым самым годзе ў Вільні вышаў таксама і „Апостал“. Паміж выданьнем „Апостала“ 1576 году і „Апосталам“ 1591 году, выдадзеным у друкарні братоў Мамонічаў, існуе пэўнае падабенства, так што Вільніскі „Апостал“ 1576 году можна аднесці да выданьняў братоў Мамонічаў. Вельмі магчыма, што гэта было апошняе выданьне Пётры Мсьціслаўца. Гэты „Апостал“ быў перадрукам маскоўскага выданьня „Апостала“, які ў свой час, у 1564 годзе, быў надрукаваны Пётрам Мсьціслаўцам сумесна з Іванам Фэдаравым¹⁾. Супольная праца Мсьціслаўца з братамі Мамонічамі цягнулася нядоўга. Ужо ў 1577 годзе Пётра Мсьціславец вядзе процас супроць Кузьмы Мамоніча аб падзеле друкарні. Суд ацаніў яго маемасьць у 30 коп грошай; аднак, Мамонічы ня толькі захавалі ўсю маемасьць, але не заплацілі нават грашовае сумы. З гэтай прычыны Мсьціславец прымушаны быў ізноў распачаць іск, вынікі якога засталіся невядомымі²⁾. Гэтакім чынам, браты Мамонічы зрабілі гаспадарамі свае друкарні. Відавочна, Пётра Мсьціславец, працуючы ў вільнянскай друкарні, стварыў цэлую школу друкароў, якія маглі весці далей распачаць ім справу. Братом Мамонічам удалася атрымаць каралеўскі прывілей на выключнае права друкаваць і прадаваць кнігі. Аб гэтым прывілеі гаворыцца ў пасьляслоўі да „Апостала“ 1576 году. Асобы, абвінавачаныя ў таемным прывозе і продажы кніг, павінны будучь, згодна прывілею, заплаціць штраф са стратай усіх незаконна прывезеных і прададзеных кніг³⁾.

Першаю кнігай, надрукаванаю ў друкарні братоў Мамонічаў, якія сталі гаспадарамі прадпрыемства і давалі на яго сродкі, быў „Октоїх“. Ён быў надрукаваны Базылём Гарабурдам, у аркуш, у 1582 годзе. Пасьляслоўе паказвае месца друку кнігі і імя друкара. У вапошняй частцы яго вельмі падобна да тых пасьляслоўяў, якія друкаваў Пётра Мсьціславец да сваіх выданьняў. Канец пасьляслоўя быў наступны: „Мед убо аще и не въ сребряныхъ, или въ златыхъ сосудѣхъ, но и на корѣ не прменяетъ своего естества—сладости. Сиче и Божественая Писанія не прелягаютъ инако, Грубости ради, и нелѣпнотаго художества, но всегда въ своемъ съставленномъ чину, пребываетъ непреложне и неразвратне. Давшему же Богу начати и съвершити благоизволившему слава, честь и держава и нынѣ, и в бесконечныя вѣки. Аминь“⁴⁾. Праз год з друкарні братоў Мамонічаў вышаў „Служэбнік“, надрукаваны ў чацьвертую долю аркуша. Кніга мае пасьляслоўе: „Вседрѣжителя Бога Отца благоволеніемъ и щедротами иже к нам Единородного Сына его, Господа Нашего Иисуса Христа и съдѣйствиемъ Пресвятаго и Животворящего Духа, Повелѣніемъ благочестивого Государя, Великого Короля его милости Стефана, за привиліемъ волею и ласкою его королевскія милости... Ко очищенію и ко исправленію ненаученыхъ и неискусныхъ в разумѣ книгописецъ. К почести же и славі въсѣхъ съдѣтеля Владыки, Бога и Отца, Господа Иисуса Христа, дабы во церквахъ Божіи служащія іерѣи по искусныхъ и исправленныхъ книгахъ служили, и отправовали службо дѣйство, тайнъ Христовыхъ, молбы и приношенія, и молитвы за господара и христоименитый народъ выну же ко Богу приношали. Выдрукована сія книга, Служебникъ, въ славномъ и столечномъ градѣ Вильни. З друкарни дому Мамоничовъ“⁵⁾.

Друкарня братоў Мамонічаў да 1585 г. амаль ні ў чым не выяўляла свае выдавецкае дзейнасці. Гэта тлумачыцца, пэўна, недахопам шырыф-

1) Каратаев. *Op. cit.*. № 89.

2) Abramowicz. *Op. cit.*, стр. 25-26.

3) Каратаев. *Op. cit.*, стр. 195.

4) Каратаев. *Op. cit.*, стр. 220.

5) Каратаев. *Op. cit.*, стр. 222.

У АДО ПРЪСНИ В ДНЬ СОУКОТНЫХЪ
ВЛАГОСЕТЬ НЕ ПОВЕДАТЕСЯ
 СА БИИ, И ПЪТН ИМЕ
 НИТВО СМОУ БЫШНЕ.
 ВЪЗВЪЩАТИ ЗЛОУ
 ТРА МАТЬ ТВОЮ, И
 НЕ ЧИНОУТВОРИ НАВЕЖОУ НОЩЬ.
 ВДЕ СМО СТЪЖИТЕМЪ У АДОТЪ
 РИ, И ПЪСНИЮ ВЪЖЕ. И КОВЪЗЪ
 СЕЛНАЪ МЪСНИ И КЪТВАРНТВОСИ
 И В ДЪКЕ РЪЖИЖ ТВОЮ ВЪЗРАДОУ
 НЕА. И КОВЪЗЪ ВЕЛІУШАСА ДЪ
 ЛА ТВОЮ И СЪТЛО О ГЛЪБИШАСА
 ПО МЫШЛЕНІА ТВОА. МЪЖЪ ВЕ
 ЗЪ МЕНЕ НЕ ПІЗНАЕТ, НИ И РАЗЪ
 МНІВЪ, НЕ РАЗЪ МЪЖЕ ТЪ СІХЪ
 ГДА ПРЪЗЪЖЕША ГРЪЖИИ ИЦЫ

ту, бо магчыма што Пётра Мсьціславец, былы супольны ўласнік друкарні, на моцы судовага выраку атрымаў, усе-ж, частку друкарскае маёмасці, у тым ліку і шрыфт¹⁾. Толькі з 1586 году друкарня братоў Мамонічаў пачынае разьвіваць значную выдавецкую дзейнасць. Той прывілей, які быў дадзены Вялікім Князем Літоўскім і каралём Польскім, меў вялізнае значэнне для разьвіцця дзейнасці друкарні Мамонічаў. Напрыклад, у 1586 годзе, 8-га кастрычніка, вышла ў Вільні граматыка славянскае мовы. Кніга надрукавана ў чацьвертую долю аркуша, мае 14 нумараваных аркушоў і наступнае пасляслоўе: „Бога благаго благостию. А за прозбаю жителей столицы Великого князства Литовскаго града Вильны, сия кграматыка Словенска языка, згазофилякин славного града Острога, властное отчины ясиѣ вельможнаго княжати и пана Константина Константиновича княжати на Острогу, пана па Дубиѣ, воеводы Киевскаго, маршлька земли Волынское і пр... З щедробливое его милости ласки выдана для наученія и выразумѣнія Божественнаго писанія, а за помощью Христовою, на несмертнiую славу народу дому его княжатской милости. Выдрукована вмѣстѣ Виленьском“²⁾. У тым-жа годзе быў надрукаваны „Трибуналь обыватлемъ Великого Князства Литовского, на сойме Варшавскомъ даны року 1581“³⁾. У тым-жа годзе з тэй-жа друкарні вышаў „Псалтыр“ з „Восслѣдованием“. „Псалтыр“ мае наступны выхад: „за волею Христа Бога нашего и ласкою непревитежнаго государя Божіею милостию короля Стефана, у привилеваньемъ выдрукована сия книга псалтырь въ лѣто отъ созданія мира 7094 февраля 10-го дня въ славном мѣстѣ Виленьскомъ. Працою и пильностью и всѣми выдатки Лукаша Ивановича Мамонича, скарбного короля его милости великого князства Литовского, и Козмы Мамонича, бурмистра Виленьского, з друкарни ихъ властное выдана“⁴⁾. У 1588 годзе надрукаваны вядомы статут Вялікага Княства Літоўскага 3-й рэдакцыяй. Загалолак Статуту наступны: „Статут Великого Князства Литовского от наенешего государя короля его милости Жикгимонта третего на коронации въ Кракове выданы, року 1588“. Пад загалоўкам знаходзіцца гэрб Літвы, а ў самым канцы старонкі надрукавана: „за привилъем короля его милости друковано в доме Маничов (Мамоничовъ)“. Статут надрукаваны ў аркуш, курсіўным шрыфтам, мае 554 нумараваныя старонкі і 14, 63 нумараваных⁵⁾. У 1591 годзе з друкарні вышаў „Апостал“. арыгіналам для якога служыў „Апостал“, надрукаваны ў Львове ў 1574 г. „Апостал“ Мамонічаў ёсьць перадрук папярэдняга выданьня. „Апостал“ мае прывязьненне: „ясне вельможному пану его милости пану Теодору Скумину... Пану нашему милостивому. В тую книгу душеспасительную Апостольскую вгленувши лацно ваша панска милость познати будешь рачиль зычливость нашу“... У канцы кнігі ёсьць пасляслоўе: „Господи Боже, Боже Тройца, видимыя и невидимыя твари, содетелю, сподобилъ и насъ недостойныхъ лицемъ въ лице очима оглядати мужа преподобного, славна и свята святейшего Вселенского патриарха Константинопольского Нового Рима, Кир Иеремиа... В Вилни, которая докончана, в лѣто от воплощенія Иисуса Христа Спаса и Бога нашего 1591 месяца июня 8-го дня. С друкарни дому Мамоничов“⁶⁾.

1) Abramowicz. Op. cit., стар. 26.

2) Каратаев. Op. cit., № 113.

3) Каратаев. Op. cit., № 114.

4) Ibid., № 115.

5) Ibid., № 117.

6) Каратаев. Op. cit., № 126.

У наступным годзе (1592) вышаў „Псалтыр“ у 4-ю долю аркуша з загаловак: „Давида пророка и царя пѣснь. Пѣученіе на благочестіе и отмеганіе противныхъ. Извѣствуется путь къ благословенію вѣчному“. Ёсць і выхад: „Сія книга, глаголемая Псалтырь, выдрукована во великом князстве литовском в столечном градѣ Вильни за щесливого панования Господаря короля его милости, полского, Жикгимонта третьего... Под дозор извирним паномъ друкарни ясновельможнаго пана Лва Салеги, канцлера великого князства литовского... А промыслом проторы, труды и тщанием скарбного короля его милости пана Лукаша Ивановича Мамонича и брата его Козмы бурмистры виленского 1)“.

У наступным годзе з тае-ж друкарні вышаў „Псалтыр“ з „Восхлѣдованіемъ“, надрукаваны ў 4-ю долю аркуша. Заглавак „Псалтыру“ наступны: „Псалмы Давида, пророка и царя. Извѣствуется путь къ благословенію вѣчному. Всяка радость яже не имат от добродѣтелей віну, таковая абіе подвизаніе желаніе въ обретшим ту воздвизаетъ. Блаженно во истину тож и добро. К нему ж вся взірають, его ж вся желаютъ. В Вилни, з друкарни дома Мамоничовъ“. Потым ішло прысвячэнне: „благородному и милостию Христа Бога нашего окрашненному, его милости пану Лукашу Ивановичу Мамонича, старосте Дисненскому и скарбному великого князства Литовского и пр. пану моему милостивому“. Пасьляслоўе было наступнае: „лето от создания миру 7101 а от нарожденія Иисуса Христа сына Божего, избавителя нашего 1593, месяца ноября 30-го дня. Сія книга, глаголемая псалтирь, выдрукована есть в местѣ Виленскомъ. В дому типографов его королевской милости Мамоничовъ, за привілем его королевской милости, которымъ то есть варовано, абы каждый якож кольвекъ стану человекъ не важилъся тыхъ книгъ, в панѣствахъ его королевской милости друковать; або где индеи друкованыхъ до панѣствъ его королевской милости, будь явне або потаемене привозить и продавать под виною в привилею заснованую до скарбу его королевской милости и подъ утраченемъ всехъ книгъ 2)“. У 1595 годзе было надрукавана: „Унія альбо выкладъ преднейшихъ артыкуловъ кузьодноченю грековъ с костеломъ Римскимъ належашыхъ“. З прысвячэннемъ выданья „моему милостивому пану Теодору Скумину, воеводе Новгородскому, старосте Городенскому и Олитскому 3)“. У 1595 годзе вышла „Евангелие толковое“ ў аркуш. Выдавец, Кузьма Іванавіч Мамоніч, прысвяціў сваё выданне „вельможному пану его милости пану Симеону Войне“. Заглавак кнігі наступны: „Евангелие толковое. Различными святыя кефалическія сирѣчь соборныя церкве Христовы Учителми. Въ вся до году седмицы, такоже и на господскія празники 4)“. У 1596 годзе 23-га ліпня была выдадзена „Паломница“ 5). У 1600 годзе—эвангеліе на прэстольнае (Чатырохэвангеліе). У канцы кнігі ёсць пасьляслоўе: „При державе господаря нашего наянейшого Жигимонда третьего... И при нареченномъ архіепископе Ипатію, митрополите киевскомъ... епископе Володимирском и Берестейском, архимандрите Печерскомъ, за волею и позволенемъ ясновельможнаго пана его милости пана Лва Салеги, канцлера великого князства Литовского, стараньемъ и накладомъ его милости пана Лукаша Мамонича... и пана Козмы

1) Ibid., № 128.

2) Ibid., № 130.

3) Ibid., № 137.

4) Ibid., № 134.

5) Каратаев, *Op. cit.*, № 143. Миловидов. Старопечатныя славяно-русскія изданія, вышедшія из западно-русскаго типографіи XVII—XVIII ст. Чтенія в О-ве Истории и Древностей, Москва, 1908 I, стар. 1-27.

Мамоніча бурмістра Віленскаго. Выдрукована быць сія кніга в месце столечном Віленьском, в лето создания миру 7018 от воплощенія Господа Бога и Спаса нашего Иисуса Христа в 1600 месяца июля 17-го дня¹⁾. Наагул, ад 1575 да 1600 году з друкарні Мамонічаў вышла каля 36 выданьняў. 1606 год зьяўляецца годам пачатку заняпаду друкарні. У гэтым годзе памёр Лука Мамоніч, а друкарня з 1607 году пераходзіць да яго сына Лявона Мамоніча, пад фірмай якога выдадзены быў „Служэбнік“²⁾. Лявон Мамоніч, які захоўваў найменьне „каралеўскага тыпографа“, выдаў значны лік розных царкоўна-славянскіх выданьняў. Адначасна ў яго друкарні друкаваліся і выданьні лацінска-польскія. Друкаваньне апошняга роду выданьняў пачалася ўжо пры яго бацьку. Сыну Лявону заставалася толькі вёсці далей справу бацькі. У 1614 годзе з друкарні Лявона Мамоніча вышаў Статут Вялікага Княства Літоўскага ў польскім перакладзе, у другі раз выдадзены ў 1619 годзе. У 1621-22 гадах з друкарні Лявона Мамоніча ня вышла аніводнае кніжкі, надрукаванае кірыліцай, але затое вышла некалькі польскіх кніг, у ліку якіх былі кнігі напісаныя Рутскім, што баранілі вунію ад нападу праслаўных. Можна лічыць, што друкарня Лявона Мамоніча перастала існаваць у 1622 годзе. Праўда, Каратаеў адносіць малітвааслоў, надрукаваны ў Вільні ў 1630 годзе, да кніг, якія вышлі з друкарні Мамонічаў, але аўтэнтчнасьць апошняга ўзята пад падозрэньне. Мы ня ведаем, які лёс спаткаў друкарню Мамонічаў. Згодна паказаньняў адных вучоных, яна перайшла да Віленскага Сьвятадухаўскага Брацтва, па іншых вестках, яна перайшла да Базыліянаў. Можна лічыць, што апошняе прыпушчэньне болей правільнае, бо Лявон Мамоніч стаў вунітам з 1614 году, і ўпоўне зразумела, што Базыліяне, якія захапілі Траецкі манастыр, былі да яго бліжэй, ніж сябры Сьвятадухаўскага Брацтва³⁾.

VIII.

Друкарня Віленскага Сьвятадухаўскага Брацтва.

Віленскае Траецкае брацтва, як думае К. В. Харламповіч, было заснавана ў 1584 годзе пры Траецкім манастыры згодна дазволу кіеўскага мітрапаліта Анісіфора⁴⁾. Той-жа мітрапаліт 19 чэрвеня 1587 г. зацьвердзіў новы брацкі статут, „благословил всех православных христиан закону нашего греческого братство церковное имети и вся обычаи сего богоугодного братства в книзѣ сей написанные хранить“⁵⁾. 3-га чэрвеня 1588 году ў Вільні спыніўся па дарозе ў Маскву канстантынопальскі патрыярх Іерамія, да якога братчыкі зьяраўліся з просьбай аб „рассмотрении и исправлении“ іхняга чыну. Хадавінства віленскіх братчыкаў было задаволена. Патрыярх зацьвердзіў яго, прымаючы пад увагу тое, што ўсё напісанае ў ім служыць „к соединению любви духовное и к совершенству христианскому благочестию“. Між іншым, патрыярх благаславіў „школу братскую в дому братском, языка греческого, латинского и русского имети. Тако же и друкарню вся книги ветхого и нового завета по святых отец преданию печатати“⁶⁾. Віленскія братчыкі прадставілі свой статут, разам з граматай патрыярха, на зацьвяджэньне польскага караля Жыгімонта III. Статут брацтва быў зацьвяджаны каралеўскім прывілеем. Брацтва ў ліку

¹⁾ Каратаев. Op. cit., № 162.

²⁾ Ibid., № 189.

³⁾ Abramowicz. Op. cit., стар. 30.

⁴⁾ К. Харламповіч. Западно-русские православные школы. Казань. 1898. Стар. 313.

⁵⁾ Ibid., стар. 317.

⁶⁾ Ibid., стар. 319.

іншых праў атрымала: „книги всякие старого и нового закону, так в науце школьпой, яко и церкви потребные по крещку, по словенску, по руску и польску друковати позволяем“¹⁾. Відавочна, на грунце прывілеяў, якія атрымала Траецкае брацтва, паўсталі непаразуменні паміж брацтвам і епіскапам. Прынамсі Берасьцейскі царкоўны сабор, які быў скліканы для разгляду непаразуменьняў між Львоўскім брацтвам і епіскапам Гэдэонам Балабанам, у сваім выраку ў гэтай справе дакрануўся таксама і віленскага брацтва. Сабор яшчэ раз пацьвердзіў дазвол ня толькі мець „школу при тых же братствах, Львовском и Виленском, соборнейшую крещкого и словенского закона“, але таксама і друкарню ў Львове і ў Вільні²⁾. Аднак, да 1596 году няма ніякіх вестак аб дзейнасьці брацкае друкарні.

Першаю кнігай, надрукаванай у брацкай друкарні, была „Азбука“ альбо „Наука ку читаню и розумѣню писма словенского“ Лаўрэнта Зізанія. Кніга надрукавана ў малую 8-ю долю аркуша, без нумарацыі. Галоўны зьмест кнігі „Лексис сирѣчь реченія вькратце съ бранны. И из словенского языка, на просты рускій диялект истолкованы“³⁾.

У тым-жа годзе была надрукавана „Грамматіка Словенска“, складзеная таксама Л. Зізаніем, у малую 8-ю долю аркуша. Загаловак кнігі наступны: „Грамматіка Словенска съвершеннаго искусства осмичастій слова и иных нуждныхъ. Новосьставлен L. Z.“⁴⁾. Граматыка складзена ў форме гутаркі з прымешкай слоў і выразаў мясцовае беларускае мовы. Да граматыкі Зізанія далучаны: 1) выклад малітвы Гасподняй і 2) „Лексис“—кароткі слоўнік славянскае мовы. Лексис ёсьць слоўнік, у якім болей за 1000 слоў царкоўна-славянскіх, чужаземных і адцягненых атрымалі тлумачэньне ў болей зразумелай мясцовай беларускай (рускай) мове.

Трэцяя кнігай, надрукаванай у брацкай друкарні ў 1596 годзе, былі „Молитвы повседневные“ ў 12-ю долю аркуша. Загаловак кнігі: „Молитвы повседневные. З многих святыхъ отецъ церкви Христовы учителей, списана греческого вь кратѣ избраны“. Кніга мае прадмову „К православному христианину: се тобѣ правило моленія, пѣнія и благодаренія изобразися православный читателю, еже преначерташа бо-годухновенныи отци наши“...⁵⁾.

Год, калі брацкая друкарня пачала сваю друкарска-асьветную дзейнасьць, быў годам заключэньня царкоўнае вуні, легалізацыя якой мела столькі трагічныхь вынікаў для віленскага мяшчанства. Барацьба, якая распачалася паміж брацтвам, што было праваслаўна-мяшчанскаю партыяй, і каталіцка-вуніцкай партыяй, якая знаходзіла сабе падтрыманьне ў урадавых шляхоцкіх колах, не магла не затрымаць развіцьцё друкарскае справы ў брацкай друкарні. Застаецца невядомым, у чым выявілася ў гэты час выдавецка-друкарская дзейнасьць брацкае друкарні, бо не захавалася ніякіх паказаньняў адносна друкаваньня кніг у брацкай друкарні аж да 1610 году.

У 1609 годзе ў віленскім Траецкім брацтве здарылася першая бяда. Каталікі-вуніты, якія пайшлі ў атаку на праваслаўнае мяшчанства, атрымалі буйную перамогу. Траецкі манастыр, цытадэля праваслаўнага мяшчанства, адданы быў вунітам у 1609 годзе. Яшчэ ў 1608 годзе вуніты арганізавалі пры Траецкім манастыры сваё брацтва і пачалі рабіць „опресыи и пренагабенья“ праваслаўнаму брацтву, і разам з тым

¹⁾ К. Харламович. *Op. cit.*, стар. 319.

²⁾ Архив юго-западной России, ч. I, т. X. Киев, 1904. Стар. 78.

³⁾ Каратаев. *Op. cit.*, № 146.

⁴⁾ Каратаев. *Op. cit.*, № 145. Миловидов. *Op. cit.*, стар. 5.

⁵⁾ Каратаев. *Op. cit.*, № 140.

заяўлялі свае правы на зямлю, на друкарню і іншую масмасць Траецкага брацтва¹⁾. Праваслаўныя братчыкі, на моцы каралеўскага прывілею 1609 году, прымушаны былі пакінуць Траецкі манастыр і перанесці сваю дзейнасць у суседні Духаў манастыр, куды была пераведзена і брацкая друкарня.

Нетолерантная палітыка Рэчы Паспалітае ў асобе Жыгімонта III прымусіла брацкую друкарню прыняць удзел у рэлігійнай барацьбе, якая ішла навокал брацтва.

У 1610 годзе Духаўская друкарня выпусціла твор Мелеція Смятрыцкага „Фрыонз т. е. Плачъ восточныя церкви на отступление некоторых от древнего греческого исповедания и от повиновения патр. Константинопольскому“, надрукаваны ў 4-ю долю аркуша. Аднак, Каратаеў зацьварджае, што такой кнігі, надрукаванай кірыліцай, ня было, і думае, што „Плач“ быў выдадзены толькі ў польскай мове“).

Выхад полемічнага твору М. Смятрыцкага выклікаў вялікае незадавальненне ў урадавых колах і меў шмат вынікаў, цяжкіх для брацкай друкарні. Сам Жыгімонт III знаходзіўся ў гэты час у лягеры пад Смаленскам, дзе і быў выдадзены дэкрэт 7-га мая 1610 году, на моцы якога ўсім грамадзянам Вялікага Княства Літоўскага загадалася «aby się niktó takowych xiąg, kart u pasquillussów pod zakładem pięciu tysięcy szeregowych złotych na skarb nasz u pod innemi winami w prawie pospolitnem opisaniem na buntowniki, kupować i przedawać nie ważył, owszem, aby każdy zabierał i palił». Гэты загад грунтаваўся на думцы, што «w drukarnie ruskiej Wieleńskiej wydrukowane które ostatnie są pasquillusse u buntu przeciwko zwierzchności duchownej u świeckiej, a śnać u xięgi osobne nie małe w teyże drukarni ruskiej Wieleńskiej są wydrukowane w których znać gorszych ieszezo kalumny u bluźnierstwa pełno»²⁾.

Каралеўскі дэкрэт аддаваў брацкую друкарню на знішчэнне. Вялікі князь, сьледам за публікацыяй дэкрэту 7-га мая, выдаў новы загад на імя свайго сакратара Мацея Бурмінскага, войта і бурмістраў, райцаў і лаўнікаў каталіцкае веры гораду Вільні, зрабіць вобыск у друкарні і спаліць „pasquilluse u xięgi podeuzane“, а самых друкароў, корэктара Лявонція Карловіча і аўтараў трымаць у турме (na galuszu albo w więzieniu jakimś do nauki naszey) да каралеўскага загаду. Вышэйламянёныя асобы павінны кіравацца загадамі аб гэтым з боку Міколы Крыштофа Радзівіла, віленскага ваяводы³⁾.

Ува ўсёй гэтай няпрыемнай для брацкай друкарні гісторыі прымаў найактыўнейшы ўдзел віленскі ваявода Мікола Крыштоф Радзівіл, які знаходзіўся пад моцным уплывам езуітаў і зусім ня меў нахілу адносіцца цяпліва да чужаверцаў⁴⁾. Найноўшы дасьледчык віленскае друкарскае справы Абрамовіч знаходзіць, што брацтва адхілілася ў бок ад свайго статуту. Замест выдання рэлігійных кніг і падручнікаў для школ праваслаўнага вызнання, брацкая друкарня стала на шлях выдання твораў полемічна-рэлігійных, альбо політычных памфлетаў. Адсюль можна прыйсці да выніку, што разгром брацкае друкарні быў упоўне законны⁵⁾. Аднак, Віленскае брацтва падала скаргу ў трыбунал, а апошні перанёс справу „на розсудок сеймовый“⁶⁾.

Здавалася, віленская ўлада зрабіла так, што знікла ўсялякая магчымасць абьякоў дзейнасці брацкае друкарні.

¹⁾ Харлампович. Op. cit., стар. 325.

²⁾ Каратаев. Op. cit., стар. 318—319.

³⁾ Акты Вилен Археогр. Комиссии. Т. VIII. Вильно. 1875. № 44

⁴⁾ Ibid., № 45.

⁵⁾ Abramowicz. Op. cit., стар. 71.

⁶⁾ Ibid., стар. 71.

⁷⁾ Харлампович. Op. cit., стар. 326.

І запраўды, манахі Сьвятадухаўскага манастыра заснавалі друкарню недалёка ад Вільні, у Еўі, дзе ў 1611 годзе вышла першая надрукаваная тут кніга ¹⁾.

У 1615 годзе брацтву ўдалася аднавіць дзейнасць свае друкарні. Адпавілася друкаванне кніг. Па думцы Гільдэнбранта, у гэтым годзе ў брацкай друкарні надрукаваны быў Малітваслоў з малітвамі Кірылы Тураўскага і Саборнікам у канцы кнігі. Каратаеў не азначае месца выдання Малітваслова; Мілавідаў зусім аб ім маўчыць ²⁾. Праз два гады брацкая друкарня надрукавала яшчэ дзве кнігі: „Уставъ Божественныя литургии иже во святыхъ отецъ нашихъ Іоанна Златоустаго, Васілія Великаго, Григорія Двоеслова“, у 4-ю долю аркуша, і „Требник или Молиovníк: имѣя в себѣ церковная послѣдованія, отъ святыхъ Апостоль прежде потомъ же отъ святыхъ и богоносныхъ отецъ, в различныхъ временахъ преданныя“, у 4-ю долю аркуша ³⁾. У 1618 годзе быў надрукаваны „Молитвѣник или Требник, имея въ себѣ церковная послѣдованія. Отъ святыхъ Апостоль прежде, потомъ же отъ святыхъ и богоносныхъ отецъ в различныхъ временахъ преданая. Изъ греческаго языка, на словенскій преведеный, и истинно изъслѣдованый... Працею и старанемъ иноковъ общаго житія“, у 4-ю долю аркуша ⁴⁾. У 1620 годзе з брацкай друкарні вышаў „Вертоградъ душевный, сиречь собраніе и сочиненіе молитвъ исповѣдательныхъ и благодарственныхъ, блаженныя памяти инокомъ Фікарею, Святогорцемъ. Тисненіемъ же типографскимъ нынѣ первое напечатася, в Типографіи монастыра Общежительного Братскаго Виленскаго, при церкви Сошествія пресвятого и животворящего Духа“, у 4-ю долю аркуша ⁵⁾. У тым-жа годзе брацкаю друкарняю было выдадзена: „Святого Іоанна Златоустаго, архіепископа Константинопольскаго, на Отче Нашъ выкладъ, з греческаго на рускій, однимъ зъ молодшихъ слугъ церковныхъ: за розказаніемъ старшихъ преложенный“, у 4-ю долю аркуша ⁶⁾.

Смерць Лявонція Карповіча, архімандрыта Сьвятадухаўскага манастыра, які (Карповіч) некалі пацярпеў як друкар, выклікала зьяўленне дзвѣх кніжок: „Ляментъ у свѣта убогихъ на жалосное преставленіе святолюбивога, а в обѣи добродѣтели богатаго мужа в Бозе Велебного, Господна Отца Леонтія Карповіча, архімандрыта общія обители, при Церкви Сошествія Святого Духа, Братства Церковного Виленскаго православнаго греческаго в Вильнѣ“, у 4-ю долю аркуша ⁷⁾. З тэй-жа прычыны вышла кніжка Мелеція Сматрыцкага, архіепископа Полацкага, уладыкі Віцебскага і Мсьціслаўскага, электа архімандрыта Віленскага: „Казанье; на честны погребѣ пречестного и правелебного Мужа Господна и отца Леонтія Карповіча, номыната епископа Володимерскаго и Берестинскаго, архімандрыта Виленскаго“, у 4-ю долю аркуша ⁸⁾. У 1621 годзе брацкая друкарня выпусціла: „Требник, сиречь Молитовникъ, имѣя въ себѣ церковная послѣдованія, іереемъ подобающая. Отъ святыхъ Апостоль прежде, потомъ отъ святыхъ и богоносныхъ отецъ во различныхъ временахъ преданная. Зде первое изображенный, и нѣкоими нужными, о нихже во оглавлении возвращеный. Трудолюбіемъ общежителей Богоспасаемаго Обители Сошествія Пресвятаго

¹⁾ Огіенко *Op. cit.*, стар. 20, 29.

²⁾ Памятнікі русскай старшын. В. VI. Стар. 172. Каратаев. *Op. cit.*, № 221.

³⁾ Каратаев. *Op. cit.*, № 233 і 234.

⁴⁾ *Ibid.*, № 242.

⁵⁾ *Ibid.*, № 255.

⁶⁾ *Ibid.*, № 257.

⁷⁾ Каратаев *Op. cit.*, № 258.

⁸⁾ *Ibid.*, № 262.

и Животворящего Духа в Вильнѣ“, у 16-ю долю аркуша. Тэкст гэтага трэбніку значна адрозьніваецца ад трэбніку 1618 году, але праваслаўны характар яго захаваны, як і раней¹⁾. У 1622 годзе з брацкае друкарні вышаў „Полъуставъ или Требникъ въ ползу всѣмъ православнымъ: трудолюбіемъ иноковъ С. общежительныя обители Сошества пресвятого и животворящаго Духа, поновлен“. У кнізе ёсць прысвячэньне: „Защне урожому его милости пану Николаеви Онихимовскому, старостѣ братства церковного Виленскаго Сошества пресвятого и животворящаго Духа“²⁾. У 1623 годзе з брацкае друкарні вышаў „Новый Заветъ Господа нашего Исуса Христа. Ново во мнозе зъ греческого: тшаніемъ иноковъ Св. общежительныя обители, Сошества пресвятого и животворящего исправлений, в немже и псалтырь напредѣ“ у 8-ю долю аркуша. Ёсць прысвячальная прадмова: „Пану Феодоровитови Салезе, подкоморему Витебскому от иноковъ братства св. Духа“³⁾. У гэтым-жа годзе была выдадзена „Псалтырь Блаженнаго пророка и Царя Давида, съ лѣсными моисеовыми и величаніемъ на праздники Господскія и святыхъ божіихъ: Трудолюбіемъ иноковъ Святыя общежительныя обители Сошества пресвятого и животворящаго Духа“, у 4-ю долю аркуша⁴⁾. У 1624 годзе з брацкае друкарні вышлі два выданні: „Уставъ божественныя литургія иже во святыхъ отецъ нашихъ, Иоанна Златоустаго, Василия Великаго и Преждеосвященная Григорія Двоеслова“, у 8-ю долю аркуша⁵⁾ и „Требникъ сирѣчь Молютовник... повторе изобразенный, и нѣкоими нужными (о нихъ же во оглавлении) возвращенный“, у 8-ю долю аркуша⁶⁾. Наступныя два гады былі „пустымі“ гадамі для брацкае друкарні, з яе сыцен ня вышла аніводнага друкаванага выданья. Але ў 1627 годзе брацкая друкарня выпусціла дзве кнігі: „Духовныи Бесѣды св. отца нашего Макарія пустелника египетского, о доскональстве христіанъ православныхъ: многими пожитками душезбавленней пополненный и всѣмъ старающымся о спасеніи души своей, велце ку збудованию потребный, зъ греческого на рускій языкъ ново преложеный, працею и старанемъ иноковъ общежительнаго монастыра“, у 4-ю долю аркуша. Кніга прысвячана „Николаеву Максимовичу Ломскому“⁷⁾. Другая кніга— „Псалтырь блаженнаго пророка и царя Давида“, у аркуш⁸⁾. У 1628 годзе вышаў „Требникъ“, у 12-ю долю аркуша⁹⁾.

Аб дзейнасці брацкае друкарні ў перыод 1628—1635 гадоў не захавалася ніякіх вестак. Уся дзейнасць брацкае друкарні, якая аднавілася з 1617 году, абмяжоўвалася толькі публікацыйя патрэбных для праваслаўнага набажэнства і навучальнага чытанья кніг. Звычайна кнігі выдаваліся па царкоўна-славянскім тэксьце, але традыцыі Скарыны і яго наступнікаў не памерлі. Паасобныя выданні перакладаліся на „рускую“, г. зн. беларускую мову.

Дэкрэт Жыгімонта III і фанатычная рэлігійная політыка польска-літоўскага ўраду не далі магчымасці Сьвятадухаўскаму брацтву прыняць удзел у тэй рэлігійна-полемічнай барацьбе, якая ішла так заўзята на Беларусі пасля 1596 году. З брацкае друкарні ня вышла ані-

1) Ibid., № 268. Миловидов А. Описание славяно-русских старопечатных книг Виленской Публичной Библиотеки (1491—1800). Вильна, 1908. № 29.

2) Каратаев. Op. cit., № 271.

3) Ibid., № 283. Миловидов. Op. cit., № 30.

4) Каратаев. Op. cit., № 277. Миловидов. Op. cit., № 31.

5) Каратаев. Op. cit., № 286.

6) Ibid., № 287.

7) Каратаев. Op. cit., № 309. Миловидов. Op. cit., № 33.

8) Каратаев. Op. cit., № 316.

9) Ibid., № 330.

воднае полемічнае на рэлігійных пытаннях кнігі. Брацтва было лаяльным з прымусу. Дзякуючы гэтаму, кіеўскаму мітрапаліту Пётру Магіле удалася ў 1633 годзе атрымаць ад Уладыслава IV прывілей для брацкае друкарні, на падставе якога дзейнасць брацкае друкарні магла развівацца без усялякіх перашкод. Польскі даследчык Абрамовіч констатуе снад аўгорытэту праваслаўнае царквы і змяняшэнне яе ролі ў грамадзка-політычным жыцці. Брацтва сьвятога Духу падпадае пад уплыў польскае культуры, і брацкая друкарня, апроч кніг для набажэнства, пачынае друкаваць апалёгіі і панэгірыкі ў польскай мове¹⁾.

IX.

Друкарня ў Еўі.

Зьнішчэнне друкарні Сьвятадухаўскага брацтва прымусіла манахаў гэтага манастыра адшукаць новае месца, дзе яны маглі б працягнуць сваю дзейнасць па выданні кніг, патрэбных для праваслаўнага набажэнства. Такім адпаведным месцам зьявілася Еўе, мястэчка Троцкага павету, у 35 вярстах ад Вільні. Яно належала да падкаморага Троцкага, князя Богдана Агінскага. Апошні заснаваў царкву ў сваім мястэчку і потым прылісаў яе да Віленскага Сьвятадухаўскага манастыра. Упоўне зразумела, што манахі Сьвятадухаўскага манастыра накіраваліся сюды, бо ведалі, што з боку князя Агінскага яны знойдуць падтрыманьне і дапамогу. І запраўды, князь Агінскі даў сродкі для заснаваньня новае друкарні²⁾. Першаю кнігай, якая вышла з друкарні мястэчка Еўе, быў „Новы Закон“ з „Псалтырам“. Загаловак выданья быў наступны: „Книга Нового Завѣта. В ней же напреді псалтырь блаженаго пророка и царя Давида. Выдана есть коштом и накладом вельможного пана, его милости пана Богдана князи Окгинского... Працаю и пильнымъ стараниемъ иноков церкви братской Святого Духа“³⁾. У гэтым-жа годзе манахі выдалі і „Апостал“⁴⁾. У 1612 годзе была выдадзена „Діоптра альбо зеркало, и выражене живота людского на томъ свѣтѣ. Коштомъ и працею иноковъ церкви Святого Духа, Братское Виленское Общего Житія в Евю, в маенности вельможного пана его милости, пана Богдана князя Окгинского подкоморого Троцкого“. Кніга была перакладзена з грэцкае і лацінскае мовы іеродыяканам Віталіем⁵⁾. У гэтым-жа годзе быў надрукаваны „Орологіонъ“ з такім загаловак: „Орологіонъ, албо Часословъ имѣя в собѣ дневную и ночную службу. Коштомъ велможного пана... Богдана князя Окгинского... працею и пильностью стараньемъ иноков церкви братства Святого Духа в Евю“. Манахі брацтва прывяцілі гэтую кнігу князю Агінскаму⁶⁾. У наступным годзе быў выдадзены „Анфіологіон албо Цвѣты молитвъ избранныхъ, от многихъ святыхъ отецъ събранны. Працею и старанемъ иноковъ общего житія братства церкви Виленской православной и греческой в Евю—рок 1613“⁷⁾. У 1615 годзе былі выдадзены два казаньні Лявоніа Карповіча, пад загаловак: „Казанье двое одно: на Преображеніе Господа Бога и Спаса нашего Иисуса Христа, Другое на Успеніе Пречистое и Преплагословеное Владычицы Нашое Богородицы Присно Деве Маріи, затем Молитвослов“⁸⁾. Да 1616 году,

1) Abramowicz. Op. cit., стар. 73. Каратаев. Op. cit., № 456, 527.

2) Orsiuko. Op. cit., стар. 29.

3) Каратаев. Op. cit., № 205.

4) Миловидов. Старопечатные славяно-русские издания (Чтения в О-ве Истории и Древностей, 1908, I, стар. 28).

5) Каратаев. Op. cit., № 210.

6) Ibid., № 213.

7) Ibid., № 214.

8) Ibid., № 220. Миловидов. Op. cit., № 161.

Заголоўны аркуш „Навучальнага Эвангелья“. Еўе 1616.

адносіцца выданьне эвангельля навучальнага, „с грэцкаго і словенскаго языка на рускій переложены: коштом вельможнаго пана, яго милости князя Богдана Окгинскаго і малжонки яго милости, ея милости, паней Раины Воловичовны“. На некаторых паасобніках ёсьць прысьвячэньне князём Саламярэцкім і пані Ганьне Хадкевічаўне, княгіні Карэцкай ¹⁾. У 1618 годзе вышаў „Кіновіонъ“ альбо „Изображеніе евангелиевского иноческого общего житія“ ²⁾. А потым „Грамматика Славянская“ Мелеція Смятрыцкага ³⁾. Потым дзейнасьць друкарні прыпыняецца да 1635 году. Перапынак, відавочна, тлумачыцца тым, што з 1619 году манахі атрымалі магчымасьць ізноў друкаваць свае кнігі ў Сьвятадухаўскай друкарні. Друкарня ў Еўі была філіяльным аддзяленьнем Віленскае Сьвятадухаўскае друкарні. Так, у 1635 годзе быў надрукаваны „Псалтыр“ і „Новы Закон“ ⁴⁾, у 1637 годзе быў выдадзены „Полуустав“ ⁵⁾, у 1638 г. „Псалтыр“ з „восслѣдованіем“ ⁶⁾, „Устав Божественныя Литургія“ ⁷⁾, „Трэбнік“ ⁸⁾, „Псалтыр“, надрукаваны ў польскай мове готычнымі літарамі, з прысьвячэньнем княжне Софіі Яраслаўне Друцкай-Сакалінскай ⁹⁾. У 1641 годзе быў надрукаваны „Новы Закон“ з „Псалтырам“ ¹⁰⁾ і „Уставъ Божественныя литургія“ ¹¹⁾. У 1642 г. была перадрукавана „Діоптра“ ¹²⁾ і „Ирмолой сирѣчь Осмогласникъ, твореніе преподобного отца нашего Иоана Дамаскина“ ¹³⁾. У 1643 годзе было надрукавана „Слово зъло душеполезно ко умилению и покаянию приводяще“. Яно было перакладзена з грэцкае на славянскую мову і „паки на простѣйший язык со исправлением“ ¹⁴⁾. У 1644 годзе было надрукавана эвангелье, „Часалоу“ ¹⁵⁾ і, нарэшце, у 1645 годзе „Полуустав“ з прысьвячэньнем Багдану Агінскаму ад ігумена Евейскага манастыра Гаўрылы Іванавіча „с братіей“ ¹⁶⁾.

Хаця манахі Сьвятадухаўскага манастыра, перасяліўшыся ў Еўе галоўным чынам друкавалі кнігі ў царкоўна-славянскай мове, аднак, традыцыя, на чале якой быў Скарына, яшчэ існавала. Некаторыя свае выданьні манахі, якія пасяліліся ў Еўі, стараліся перакладаць на прасьцейшую зразумелую народную мову.

X.

Друкарня Траецкага Віленскага Брацтва.

Барацьба праваслаўных з вунітамі, якая распачалася на Беларусі і пераблытвалася найцяснейшым чынам з тагочаснымі грамадзкімі адносінамі, у першую чаргу адбілася на Траецкім брацтве, якое было цытадэляй праваслаўнага мяшчанства.

Для аслабленьня пазыцыі праваслаўнага мяшчанства, урад перадаў Траецкі манастыр вунітам. 8-га сакавіка 1609 году адбыўся ўвод

1) Каратаев. *Op. cit.*, № 229.

2) *Ibid.*, № 241.

3) Миловидов. *Op. cit.*, № 164.

4) Каратаев. *Op. cit.*, № 424.

5) Миловидов. *Op. cit.*, № 167.

6) Каратаев. *Op. cit.*, № 476.

7) *Ibid.*, № 472.

8) *Ibid.*, № 473.

9) *Ibid.*, № 471.

10) *Ibid.*, № 528.

11) *Ibid.*, № 572.

12) *Ibid.*, № 544.

13) *Ibid.*, № 543.

14) *Ibid.*, № 554.

15) *Ibid.*, № 565, 589.

16) *Ibid.*, № 591.

ува уладаньне Траецкім манастыром архімандрыта Рутскага. Протэст праваслаўнага мяшчанства ня меў ніякага ўплыву. Манастыр апынуўся пад уладай вунітаў¹⁾.

Аб дзейнасьці друкарні Траецкага манастыра мы мала ведаем. Так, бібліографамі адзначаны выхад у 1618 годзе з друкарні манастыра „Катэхізіса“ з загаловак: „Наука, яко вѣрити маеть каждый, который тщится переченіемъ православія, зъгодная зъ письмомъ святымъ и со святыми учителями церковными и принятая отъ соборное апостольское Церкви, отъ единого з отцовъ в монастырѣ Виленскомъ святое Живоначальное Троицы пребывающихъ, выдана в Вильне, в друкарнѣ тых же отцов, року тысяча 623“²⁾. Аб іншых славянскіх кнігах, якія вышлі з друкарні да паловы XVII стагоддзя, вестак няма. Базыліянская друкарня друкавала кнігі ў польскай мове і наагул, як сьведчыць Абрамовіч, яе дзейнасьць у гэтых адносінах была досыць прадрукцыйная³⁾.

Дзякуючы таму, што базыліянская друкарня друкавала пераважна кнігі ў польскай мове, яе дзейнасьць у гісторыі разьвіцьця беларускае друкарскае справы мае другараднае значэньне. Дзейнасьць друкарні была зброяй полёнізацыі беларускіх народных мас і ніякім чынам ня сродкам асьветы гэтых мас.

XI.

Магілёўская друкарня.

У пачатку XVII стагоддзя ў Магілёве пры царкве ў імя ўваходу ў Ерусалім узьнікла царкоўнае брацтва, якое сваёй дзейнасьцю яскрава выяўляла ортодоксальны напрамак⁴⁾. Для сваіх патрэб братчыкі заснавалі друкарню. Апошняя на працягу XVII стагоддзя выпусціла шэраг выданьняў, якія мелі практычнае значэньне для патрэб царкоўнага набажэнства. Выданьні Магілёўскае друкарні былі ня вельмі высокае якасьці. Так, у 1616 годзе быў выдадзены „Служэбнік“, перавыдадзены ў наступным годзе⁵⁾. У 1619 годзе было надрукавана „Эвангелье навучальнае“⁶⁾. Пасьля гэтага адносна дзейнасьці друкарні няма ніякіх вестак аж да 1636 году. У 1636 годзе ў Магілёве працавала прыватная друкарня Сьпірыдона Собаля, які ў 1636 годзе надрукаваў „Букварь языка Славенска. Писании чтенія учитися хотящимъ в полезное руковоженіе“⁷⁾. У 1637 годзе ў тэй-жа друкарні былі надрукаваны „Псалтыр“⁸⁾ і ў 1638—„Апостал“, перадрукаваны з кіеўскага выданьня 1630 году⁹⁾. У канцы XVII стагоддзя ў Магілёве зьяўляецца друкарня Максіма Вашчанкі, які надрукаваў у 1693 годзе „Псалтыр“¹⁰⁾, „Акафісты“¹¹⁾, і „Канонік“¹²⁾, у 1694 годзе „Перло многоцѣнное“¹³⁾, у 1695 г. „Молитвословец“¹⁴⁾ і „Молитвослов“¹⁵⁾, у 1697 годзе „Евангеліе учи-

1) Акты Виленской Археогр. Комиссии. Т. VIII. Вильна, 1875 Стр. 80—82.

2) Каратаев. *Op. cit.*, № 328.

3) Abiamowicz. *Op. cit.*, стар. 74.

4) Археографический Сборник документов. Т. II. Вильно. 1867. № 22.

5) Каратаев. *Op. cit.*, № 227.

6) *Ibid.*, № 250.

7) *Ibid.*, № 437.

8) *Ibid.*, № 454.

9) Миловидов. *Op. cit.*, № 186.

10) *Ibid.*, № 190.

11) *Ibid.*, № 191.

12) *Ibid.*, № 192.

13) *Ibid.*, № 193.

14) *Ibid.*, № 194.

15) *Ibid.*, № 195.

ВЪ ВЛЮЖНОМЪ ПАНЪ
БГОМ: ПАНЪ КОГДА ЛЮХ СТЪТ КОВИТЪ
Подкоморемъ Метиллачскомъ, и прочая:
 Панъ Моимъ Велице Милостивомъ.

Акселосю ютъ приржила и влостни пи
 смо Стн, влможни, а митъ влице Мило
 стивы Пани, же до зидана не втуден
 повлси, втцкогo ратвникъ нлмнѣи не
 погривитъ: ато даа почкд и жрдаа,
 зкотогo виплвнѣа, Хрѣта збавитѣ
 да вѣтра свѣго: которн не тобако иу и
 дн еца шалухтнѣишигѣ нлдеръ влвкѣа, и нрдане мѣѣ по
 влгѣ еана: аи пнѣ тѣ и зъ юдѣ (ику глмѣже цѣзавитѣ)
 ищорного, шрѣвы егo не вѣчла, а вл зѣвѣкѣ мѣкон, а вл зъ
 вѣа правднѣ еѣтн, мнѣи влзнаан: Слѣаи егo и вѣвѣ
 лѣовѣ; не пгладѣти на Крѣавѣ; ни на Пѣовѣ, ни на тѣ
 еднѣа, ни на вѣдѣ; ни шорѣи тѣрѣнѣи: а вл пѣвѣ шрѣвѣ
 зѣишкoгo шрѣкoгoти, и вѣходѣ ажѣ до зѣходѣ еѣнѣа, а вл
 полнѣи на полднѣ, и вл на вѣрнѣхъ погловѣ гнѣаѣ аао,
 вѣзѣиѣ розноѣан: и на што вѣан. (Шѣаклѣтoмѣ гѣца нѣхъ
 илѣа шнѣмѣ) пнѣаѣиши, вѣтѣ вѣзѣднoгo вѣцкoгo
 ратвнѣа и по чрн, илѣднѣ вѣкнѣан. Аксѣвѣмѣ иш додѣ,
 вѣишѣ вѣрѣкѣ, зѣман шмочѣиѣ, такъ словѣ Гдѣи вѣзѣкѣтѣ
 вѣхъ нлзѣаѣ нѣшхѣднѣтѣ. Моклѣ тѣдѣ, а влѣкѣлѣкѣ пнѣа
 егoгo зѣнаминѣтѣ еѣма пнѣвѣ пѣвѣа, еднѣтѣ, а ннѣа
 пнѣаѣ вѣрѣжнѣа илѣахѣ, мѣцъ пнѣжнѣ зѣнтѣа жѣнѣа вѣнѣ
 рѣтнѣ можнѣтѣ: вѣаѣкѣ еѣнѣкѣ нѣшѣа зѣ вѣтѣн мѣѣѣ шлѣа мѣ
 нѣиѣ пнѣдѣнтѣ: вѣашѣмѣ на еѣзѣ вѣанѣкѣнѣ помочнѣтѣ, и
 лѣдѣ

Вѣхѣ, а вл нѣ. Мѣдѣ, Гѣвалѣ, кѣнѣ, гѣнѣ

тельно" ¹⁾), у 1698 годзе „Акафисты всеседмичные“ ²⁾), у 1699 годзе „Диотра“ ³⁾), „Небо Новое“ І. Галятоўскага і „Перло Многоцѣнное“ ⁴⁾), у 1700 годзе „Ирмолог“ ⁵⁾).

Друкарня М. Вашчанкі займалася перавыданнем кніг, якія былі выдадзены раней іншымі друкарнямі. Кнігі мелі на ўвазе выключна ітарэсы праваслаўнае царквы і праваслаўнага набажэнства.

XII.

Кутэінская друкарня.

Другім месцам на Магілеўшчыне, дзе была заснавана друкарня, было мястэчка Кутэйна, якое знаходзілася недалёка ад Воршы. Тут Багдан Статкевіч і яго жонка заснавалі манастыр, а яго matka Ганна Агінская супольна з сваім мужам падаравалі манастыру слабаду Белкаўшчыну, якою манастыр мог карыстацца, як сваім уласным грунтам. Даравальны запіс дазваляў заснаваць пры манастыры „школу наук писма языкомъ Еллино-Словенского, латѣнского, польского и русского, также і друкарню мети“. Паколькі манастыр павінен быў захоўваць праваслаўе, пастолькі, зразумела, і ўся дзейнасць друкарні павінна была задавальняць патрэбы праваслаўнае царквы ⁶⁾). Друкарня пры Кутэінскім манастыры была заснавана ў 1630 годзе. Яна пачала працаваць пад кіраўніцтвам украінца Сьпірыдона Собаля, які перанёс сваю дзейнасць з Кіева ў Кутэйна ⁷⁾). Першаю кнігай, якую надрукаваў С. Собаль, была „Брашно духовное“ (Псалтырь с Восслаждованіемъ), з застаўкамі і шрыфтам, якія нагадваюць кіеўскае выданьне „Апостала“ 1630 г. надрукованага тым-жа Собалем ⁸⁾). У 1631 годзе быў надрукованы „Малітваслоў“ ⁹⁾) і „Букварь сирѣчь начало ученія дѣтем начинающим чтенію изыкати, в Кутейнѣ изобразися“ ¹⁰⁾). У 1632 годзе быў надрукаваны „Часаслоў“ па статуце Ерусалімскае лаўры ¹¹⁾) і „Новы Закон“ з „Псалтырам“ ¹²⁾). З публікацыяй гэтых кніг спынілася дзейнасць С. Собаля ў Кутэінскім манастыры, але друкарня не зачынілася. Аднак, аб дзейнасці друкарні ў перыяд 1632—1637 гадоў мы нічога ня ведаем, бо не захавалася вестак адносна таго, якія кнігі вышлі з друкарні Кутэінскага манастыра. Толькі ў 1637 годзе з друкарні вышла „Гисторія альбо правдивое вписаніе святыхъ Іоанна Дамаскина, о Житіи святыхъ преподобныхъ отецъ Варлаама и Осафа и о повержене Індіянъ. Старанем и коштомъ иноковъ Общежительного Монастыря Кутеенского Ново з Грецкого и Словенского на руский языкъ предложена“ ¹³⁾). Да гэтага-ж году адносіцца выданьне „Дидаскалія альбо наука, котораяся первой изусть священникомъ подавала о седми сакраментяхъ албомъ Таинахъ, на синодѣ помѣстномъ в богоспосаемомъ градѣ Могилевѣ... одправованным от превелебного его-милости Господина Отца, Сильвестра Косова Епископа Мстиславского, Оршанского и Могилевского“ ¹⁴⁾). У 1638 годзе

¹⁾ Ibid., № 198.

²⁾ Ibid., № 199 а.

³⁾ Ibid., № 199 б.

⁴⁾ Ibid., № № 200, 201.

⁵⁾ Ibid., № 202.

⁶⁾ Влениский Археографический Сборник. Т. II. Вильна. 1867, № 33 стар. 40, 41 і 42.

⁷⁾ Огіенко. Ор. cit., стар. 306.

⁸⁾ Каратаев. Ор. cit., № 353.

⁹⁾ Ibid., № 379.

¹⁰⁾ Каратаев. Ор. cit., № 381.

¹¹⁾ Ibid., № 394.

¹²⁾ Ibid., № 391.

¹³⁾ Ibid., № 450.

¹⁴⁾ Ibid., № 445.

было надрукавана эвангелье¹⁾. У 1639 годзе друкарня выпусціла „Брашно духовное, сирѣчь Псалмы молитвы пѣнія благодареніе, и каноны и прочая... От многих святых книгъ собранныя злѣскуждныя и душеполезныя“²⁾. У 1642 годзе быў надрукаваны „Псалтырь блаженнаго пророка и царя Давида, с пѣсми и псалмы избранными, на праздники Господскія и святыхъ нарочитыхъ с молитвами и тропари по коейждо каф.“³⁾. Праз чатыры гады (1646) вышаў „Октоих, сирѣчь осмогласникъ воскресный“⁴⁾. У 1647 годзе друкарня выпусціла „Трифологию, или Цвѣтословъ. Избранныя службы, со всенощными: на господскія праздники, богородичны и святыхъ нарочитыхъ“⁵⁾. У 1650 г. быў на друкаваны „Псалтырь блаженнаго пророка царя Давида съ пѣсми и псалмы избранными на праздники Господскіе и святыхъ нарочитыхъ съ молитвами утренними и вечерними и съ Пасхалією и тропари по коейждо кафисмѣ“⁶⁾. Дзейнасьць друкарні ў 1651 годзе выявілася ў публікацыі „Діоптра или Зерцало і изображение живота во мірѣ семь челоуѣческаго“⁷⁾. У 1652 годзе быў надрукаваны „Новый завѣтъ съ Псалтырью впереди“, у 1653 годзе „Дидаскалія о 7 сакраментяхъ“ і „Лексикон Словено-Россійскій“, складзены Памвай Бэрындай, і, нарэшце, у 1654 годзе была перавыдадзена „Діоптра“. Потым аж да 1790 году няма ніякіх вестак аб дзейнасьці друкарні.

XIII.

Друкарня ў Буйнічах.

Той самы Багдан Статкевіч, які заснаваў Кутэінскі манастыр, заснаваў манастыр і ў мястэчку Буйнічах каля Магілеву. Новазаснаваны Сьвятядухаўскі манастыр робіцца асяродкам, навокал якога яднаюцца супраціўнікі вуніі і каталіцтва. Кіеўскі друкар Сьпірыдон Собаль, які так інтэнсыўна працаваў у Кутэйне, адкуль ён перашоў у Буйнічы, заснаваў у манастыры друкарню⁸⁾. Аднак, уся дзейнасьць Сьпірыдона Собаля выявілася ў выданьні ў 1635 годзе толькі аднаго „Псалтыру“⁹⁾. У 1636 годзе Собаль пакінуў Буйнічы і перасяліўся ў Магілеў, дзе пачаў працаваць у друкарні Брацкага манастыра. Нашыя веды аб друкарні ў Буйнічах вельмі малыя, і болей няма ніякіх даных, якія-б гаварылі аб далейшай працы ў друкарні Сьвятядухаўскага манастыра ў Буйнічах. Пытаньне аб тым, чаму спынілася дзейнасьць друкарні, застаецца адчыненым.

XIV.

Супрасьлеўская друкарня.

Супрасьлеўскі манастыр у імя Добравешчанья быў заснаваны ў 1498 годзе Аляксандрам Іванавічам Хадкевічам. Закладчык манастыра і яго дзеці падаравалі манастыру землі, якія забясьпечылі яго матар'яльнае становішча, і азначылі тую правілы, якімі манастыр павінен быў кіравацца як у сваім унутраным жыцьці, так і ў сваіх адносінах да фундатараў, і мітрапалічай улады.

¹⁾ Миловидов. *Op. cit.*, № 243.

²⁾ Каратаев. *Op. cit.*, № 490.

³⁾ Каратаев. *Op. cit.*, № 546.

⁴⁾ Миловидов. *Op. cit.*, № 245.

⁵⁾ Каратаев. *Op. cit.*, № 632.

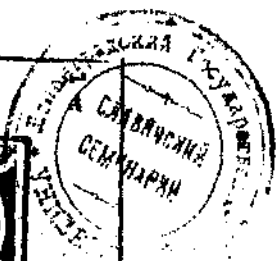
⁶⁾ *Ibid.*, № 666.

⁷⁾ *Ibid.*, № 679.

⁸⁾ Огіенко. *Op. cit.*, стар. 32.

⁹⁾ Каратаев. *Op. cit.*, № 425.

Д І О П Т Р Я

С И Р Е Ч Ъ З Е Р Ц А Л О . А ѿбо,
 И З О Б Р А Ж Е Н І Е И З В ѣ С Т Н О Е
 Ж И В О Т А Ч Л У К А Г О Б М И Р Е . О м н о г н у х С т ѣ х
 Б ж т в е н н у х п и с а н і и и О т ц к и Д о г м а С в я т а
 в л е н н а . З а р і ц к а г о Н а с л о в е н к і и І з ѿ , в ѣ ч н о
 п а м я т и , П о л н ы м Ш е с т ы м В и т а л і е м І р ѿ м е
 н о м ѡ в Д в е н ѣ п р е л о ж о н а , и н а п и с а н а .

И К О Х О Т Я Ц И Н А Н А С Л А Ж А Т И С Я Б Г А
 П О Д О Б А Е Т С В Е Т Ѹ М И Р А П Р І З Н А Т И .

ЛІТВОСТЬ СЕБІТА

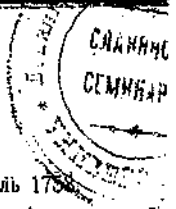
Г Л А В А

В і к т о ж е м о ж е т ь д в ѣ м а г о с п о д и н н о м а
 р а с т а т и , г л а г л о Х е С п і с ѣ н а ш е . С л а д к о
 с т ь б ж т в е н н о е о у ч і ш і н і е , н і в о ѡ м ѡ
 о у б о , н о т о у і н п р і з н а ю щ и м с в е т Ѹ м и р а . н е о
 н е о з м о н о д а л е е к т о н а с л а ж д а л і с я Б Г А , а ѿ к о

ВІА: 5.

Заголоуны аркуши „Служэбника“. Супрасиль 1758

Калі ўтварыўся Базыліянскі ордэн, Супрасьлеўскі манастыр быў перададзены вунітам. Вуніцкі мітрапаліт Язэп Вельямін Рутскі, дараваўшы манастыру аўтономію, даў яму асобныя правілы, якія павінны былі рэгуляваць яго ўнутраныя парадкі, незалежна ад агульнага базыліянскага статуту, абавязковага для ўсіх вуніцкіх манастыроў¹⁾. Як у XV і XVI сталецьцях Супрасьлеўскі манастыр быў асяродкам праваслаўнае асьветы, так у XVII і XVIII сталецьцях ён меў значэньне, як асяродак асьветы вуніцкае. У канцы XVII сталецьця, пры дапамозе Карла Радзівіла і мітрапаліта Кіпрыяна Жахоўскага была заснавана друкарня, якая з 1689 году пачала друкаваць кнігі, патрэбныя для набажэнства. Так, вядома, што ў гэтым годзе з друкарні вышлі „Страсти Христовы“, а ў 1695 годзе, „Служэбнік“, і „Мінея Агульная“²⁾, а ў 1697 годзе „Последование постригу в малый иноческий образ“³⁾. Потым аб дзейнасьці друкарні мы нічога ня ведаем аж да 1714 году, калі вышла „Поучение на воскресные и праздничные дни“⁴⁾. Каля гэтага часу самая друкарня была некалькі пераарганізавана. Рымская Конгрэгацыя, згодна хадайніцтву Льва Кішкі, біскупа ўладзімерскага і архімандрыта Супрасья, зацьвердзіла 13 сакавіка 1713 году каралеўскі прывілей 1710 году, які дазваляў аднавіць у манастыры друкарню і даваў права друкаваць у ёй кнігі „на латынском, польском, руском языках“, тады як раней у манастыры была толькі адна славянская друкарня⁵⁾. Гэткім чынам, у Супрасьлеўскім вуніцкім манастыры павінна была захоўвацца традыцыя XVI сталецьця,—друкаваць кнігі для царкоўнага набажэнства ў мове блізкай і зразумелай для народных мас.

Гісторыя беларускіх друкарняў у XVI-XVII сталецьцях навочна паказвае, як шырока разгарнулася на Беларусі друкарская справа, і якія посьпехі былі дасягнуты ў беларускім друкарстве. Гісторыя беларускага кнігадруку зьяўляецца адбіткам розных культурных і рэлігійных уплываў, у залежнасьці ад якіх зьмянялася мова, на якой друкаваліся тыя ці іншыя кнігі. Аднак, традыцыя, якую пачаў Скарына,—прыблізіць кнігу па мове да простага народу,—гэтая традыцыя ня толькі жыла на працягу ўсяго XVI сталецьця, але яна не памёрла і ў XVII сталецьці, ня гледзячы на пасобныя неспагадныя для гэтага моманты і ўмовы.

1) Вестник Западной России. 1867. Книга VII, т. I, отдел I, стар. 14-26.

2) Миловидов. Op. cit., № 257-259.

3) Миловидов. Op. cit., № 260.

4) Миловидов. Op. cit., № 261.

5) Вестник Западной России. 1867. Книга VII, т. I, отдел II, стар. 62.

